

Presten i sørgesamtalen

**-en empirisk studie av prestens forståelse av
sørgesamtalens funksjon, og sin egen rolle i samtalen.**

Åse Marit Prestrud

AVH504- Spesialavhandling med metode (30 ECTS)

Studieprogram: Cand.theol.

Veileder: Professor Leif Gunnar Engedal

Vår 2012

Det teologiske Menighetsfakultet

Forord

Død og sorg har alltid fulgt menneskeheten. Alle som lever i relasjon til andre mennesker vil i livets løp oppleve å miste noen som står dem nær. Av og til blir mennesker brutalt revet bort. Etter større katastrofer, slik vi så det etter 22. juli 2011, blir fokuset på sorgen tydelig både i media og i samfunnet forøvrig. Men sorgen er der hele tiden. Hele tiden er det mennesker som sørger over tapet av mødre, fedre, søsken og besteforeldre - det vi kan kalle normale dødsfall. Det er de livene som ikke ender opp på forsiden, men som innordner seg i rekken av dødsannonser nesten bakerst i avisa. Pårørende sørger, forbereder gravferder, og prøver å planlegge den nye hverdagen. Dette skjer daglig.

Noen yrkesgrupper, deriblant prestene, står i denne daglige sorgen. Kirken har nærmest hatt monopol på gravferden. Om dette vil forandres med Kulturdepartementet ønsker å overta rollen som seremonimester ved å innføre «livssynsåpne seremonier»¹, gjenstår å se. Men uansett vil nok mange fremdeles velge å bruke kirkerommet og markere overgangen fra liv til død med kirkens tekster, bønner og sanger.

De som velger kirken til denne ritualiseringen, vil møte *presten i sørgesamtalen*. Det er denne samtalen som er tema for min avhandling. Med god hjelp kan jeg nå presentere produktet mitt.

Først og fremst vil jeg med dette rette en stor takk til min veileder på avhandlinga; Professor Leif Gunnar Engedal. Han har ledet meg gjennom arbeidet med stor faglig dyktighet. Han har både kommet med inspirerende kommentarer samtidig som han har gitt meg tro på mine egne idéer. Han har veiledet meg på en fremragende måte!

I tillegg er det flere andre mennesker som jeg gjerne vil få takke: Universitetslektor Sjur Isaksen har i tillegg til faglige samtaler også gitt meg all god støtte. Min venninne og skrivekollega Marianne. Uten henne hadde ikke sommeren 2012 blitt så morsom. Ellers fortjener mine generøse foreldre en stor takk. Dessuten har jeg hatt en stor heiagjeng av venner som alltid har støttet meg. Tusen takk!

---

¹ Avisartikkel i «Vårt Land» 2. juli 2012: «Den nye statsbegravelsen» og påfølgende kommentar på lederplass i samme avis 3. juli 2012

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1

Innledning	6
1.1 Valg av tema.....	6
1.2 Problemstilling.....	8
1.3 Material og metode.....	9
1.4 Disposisjon.....	11

Kapittel 2

Teori	12
2.1 Hva er en sørgesamtale?.....	12
2.2 En forberedende samtale.....	17
2.3 Olivius' blick på sørgesamtalen.....	21
2.4 Minneordet.....	21
2.5 Sjelesorg for de etterlatte.....	22
2.6 Prestens pastorale profil.....	23
2.7 Prestens kompetanse.....	24
2.8 Nyere sorgforskning.....	26

Kapittel 3

Analyse	29
3.1. Presentasjon av informantene.....	31
3.2 Analytisk grep.....	32
3.3 Prestens hovedmål for sørgesamtalen.....	33
3.4 Interaksjon mellom presten og de sørgende.....	38
3.5 Presten som riteleder.....	45
3.6 Den biografiske ivaretagelsen.....	51
3.7 Den emosjonelle ivaretagelsen.....	56
3.8 Den eksistensielle ivaretagelsen.....	62

Kapittel 4

Drøfting	72
4.1 Hva er da en sørgesamtale. Prestens forståelse av sørgesamtalen.....	73
4.1.1 Prestene har ulike hovedmål.....	73
4.1.2 Sørgesamtalen som riteforberedelse.....	74
4.1.3 Sørgesamtalen som sjelesørgerisk arbeid.....	77
4.1.4 Hvilke behov «hører» presten?.....	79
4.2 En profesjonell hjelper. Prestens forståelse av sin egerolle.....	81
4.2.1 Prestens pastorale profil.....	81
4.2.2 Prestens kompetanse.....	81
4.2.3 Prestens agenda og de etterlatte sine forventninger.....	83
4.2.4 «De har jo hverandre».....	83
4.3 Møtet med den andre. Noen tanker om interaksjonen.....	84

Kapittel 5

Sammenfatning	85
Til slutt	86
Litteratur	87

Vedlegg 1

Intervjuguide	89
----------------------------	-----------

Innledning

1.1 Valg av tema

De fleste i Norge i dag får en kristen begravelse når de dør. 92% av alle gravferder i Norge blir forrettet av Den norske kirke². De etterlatte som søker til kirken for å få begravet sine, vil i tiden mellom dødsfallet og selve seremonien bli kontaktet av en prest. Dette for å avtale en sørgeamtale der prest og etterlatte møter hverandre. Sørgeamtalen er et viktig møtepunkt for begge parter.

Dette møtepunktet har fanget min interesse. Jeg kan peke på noen momenter som har bidratt til denne nysgjerrigheten. Først av alt har jeg lenge sett på sjelesorg som et spennende fagfelt. I sjelesorgsrommet møtes teologi og psykologi på en måte som vekker min fasinasjon. For det andre så er sjelesorg er en av flere viktige oppgaver for den vanlige menighetspresten i dag. Presten skal være tilgjengelig for samtaler, og noen oppsøker prest for å snakke om livets og troens problemer. Likevel er min umiddelbare oppfatning at menighetsprestens samtalearbeid stort sett bedrives i kasualsamtaler (samtaler i forbindelse med kirkelige handlinger som dåp, vigsel og gravferd/bisettelse). Hvor vidt sørgeamtalen kan betegnes som sjelesorg, er det noe uenighet om. Dette vil jeg omsider komme tilbake til i drøftingskapitlet.

Under studietiden har jeg selv hatt noen korte perioder som prestevikar, og noen erfaringer med sørgeamtalen har jeg allerede fått. Dette satte i gang en refleksjon om hvor viktige disse samtalene er. I møte med veiledere og kollegaer møtte jeg også noen ulike måter å tenke rundt disse samtalene. Jeg «sansen» at de hadde ulike mål og ønsker for samtalen. Dette fikk meg til å stille spørsmålet om hva en sørgeamtale er og bør være. På vei inn i

---

² <http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=1962>

prestetjeneste vil jeg benytte denne anledningen til å se nærmere på nettopp dette spørsmålet.

På grunn av den store oppslutningen blant kirkens medlemmer, i valg av kristen gravferd, er det blant annet her presten møter «det brede lag» av befolkningen. Dette er også noe som kommer frem i oppgavens empiri. De etterlatte har ulike erfaringer, uttalt tro og personlighet. Å møte alle på en god måte krever både struktur og fleksibilitet. Dersom presten lykkes i møte, kan han eller hun utgjøre en viktig forskjell for de sørgende. Mennesker som er i en sårbar fase trenger mennesker som både har kunnskap om sorg, har evne til empati og tålmodighet til å lytte etter hvilke behov de kommer med. Presten kompetanse og væremåte er altså svært viktig for at de sørgende skal bli møtt på en tilfredsstillende måte.

Under arbeidet har jeg oppdaget at det er lite med faglitteratur på dette feltet. Det vil få betydning for min teoridel. Teoridelen vil jeg derfor bruke til å fremstille nærliggende teori som kan belyse problemstillingen på best mulig måte. Dette har også ført til at jeg har valgt å skrive en oppgave der hovedtyngden ligger på de empiriske funnene.

Min egen interesse i fagfeltet ble ikke mindre av de noe manglende faglige bidrag på området, men det forundrer meg at et så viktig felt ikke har blitt gjort til gjenstand for mer forskning. Jeg tror både kirken og våre medmennesker vil dra nytte av at prester stadig reflekterer og arbeider med sin egen utvikling angående sørgesamtalen. Bidrag i form av debatter og god litteratur er nærmest en nødvendighet for å stimulere til dette. Sørgesamtalen kan med full rett kreve sin plass i forskning og undervisning.

1.2 Problemstilling

Med denne undringen utalt vil jeg gå over til problemstilling i min oppgave som lyder;
Hvilken forståelse har menighetspresten av sørgesamtalens funksjon og sin egen rolle i møte med de etterlatte etter dødsfall, og hvilke konsekvenser får dette for samtalen.

Jeg vil undersøke hvordan menighetsprestene selv forstår sørgesamtalens funksjon, sin egen rolle og dens innvirkning på samhandlingen med de etterlatte etter dødsfall. Jeg tenker at disse ulike momentene har påvirkning på hverandre. Utgangspunktet mitt var at jeg ville se på prestens selvforståelse i sørgesamtalen. Det ble etter hvert klart for meg at selvforståelsen henger sammen med prestens forståelse av sørgesamtalens funksjon i sin helhet. I neste trinn ble det viktig å se på hvordan prestens selvforståelse og forståelse av sørgesamtalens funksjon innvirket på sørgesamtalens interaksjon. Dette vil jeg komme tilbake til i drøftingskapittelet.

Mine underproblemstillinger ble så formet: Hvilke mål har menighetspresten med sørgesamtalen? Hvordan blir målene oppnådd? Har menighetsprestene et reflektert forhold til sin rolle i sørgesamtalen? Hvilke behov bør sørgesamtalen ivareta? Hvordan tenker menighetsprestene om de sørgedes behov og ivaretakelsen av disse behovene i sørgesamtalen? Dette er problemstillinger jeg vil drøfte i oppgaven.

Mitt arbeid begrenser seg til å omhandle selve sørgesamtalen. Selv om jeg tidvis vil komme inn på selve gravferden, vil jeg gjøre dette med tanke på sørgesamtalen. En avtalt og forberedt samtale der den forrettende menighetsprest møter de(n) nærmeste til den avdøde. Jeg vil også begrense meg til de tilfellene uten spesielle omstendigheter som selvmord, ulykker og andre kriser. Jeg begrenser meg også til menighetsprester i Den norske kirke. Dette er prester som ikke nødvendigvis har spesialkompetanse i sjelesorg.

1.3 Material og metode

For å besvare min problemstilling har jeg gjort et empirisk forskningsarbeid. Ved å utføre semi-strukturerte intervjuer med 4 ulike menighetsprester i Den norske kirke har jeg fått mitt materiale. I intervjuene hadde jeg et klart mål. De var på forhånd strukturert og forberedt med en intervjuguide.³ Et semi-strukturert intervju skal gi rom for at informanten kan snakke fritt. Likevel bør intervjuer ha en plan og vite hva som er viktig at intervjuobjektet svarer på slik at det blir nyttig i ens forskning. For å få til dette så jeg nytten av en godt gjennomarbeidet intervjuguide. Selv om spørsmålene hos meg var ferdig formulerte, hadde jeg en fleksibilitet i forhold til rekkefølge på spørsmål og mulighet for å stille oppfølgingsspørsmål som viste seg å bli relevante under selve intervjuet. Dette gjorde sitt til at det også ble flyt i intervjuene.⁴ En styrke ved det semi-strukturert intervju ligger nettopp i denne kombinasjonen. Friheten hos informantene til å kommentere det som er viktige synspunkter fra hans/hennes side samtidig som intervjuer styrer samtalen inn på det som er relevant for å få svar på problemstillingen. Slik oppstår det et samspill mellom intervjuer og informant.

I dette samspillet oppdaget jeg også utfordringene som kan ligge i et slikt intervju. Dette var min debut som intervjuer, og jeg oppdaget at det er fort gjort å gli inn i en rolle som sjelesørger. Jeg følte på behovet for å bekrefte mine informanter fremfor å undre meg over deres utsagn. Dette ble også tydelig da jeg jobbet med analyse av materialet i etterkant. Da kunne jeg finne passasjer i intervjuene der jeg så at jeg med hell kunne stilt noen flere oppfølgingsspørsmål. Likevel ble jeg fornøyd med det omfanget materialet gav meg. Omfanget ble så stort at en frustrerende nedprioritering av flere områder måtte gjøres.

Et annet moment jeg vil peke på som en nyttig erfaring var hvordan hoved holdningene til mine informanter fikk betydning for selve intervjuet. I de tilfellene der jeg og informant hadde sammenfallende holdninger og standpunkt, ble samtalen preget av en kjemi og trygghet som jeg selv la godt merke til. Det motsatte skjedde der jeg ikke delte informants

---

³ Se vedlegg side 89

⁴ Bryman 2008:438f

holdninger og synspunkt. Om dette gav de store utfallene på svarene er jeg tvilende til, men det viste meg likevel at man bør være seg bevisst sin egen rolle som forsker.

I forkant av intervjuene laget jeg som tidligere nevnt en intervjuguide. Jeg oppdaget da hvor viktig det er å holde seg til spørsmål som var relevante i forhold til min problemstilling. Med et spennende fagfelt kan det være fristende å spørre om langt mer enn det som strengt tatt er innenfor det relevante. Dette ble en lærerik utfordring. Like viktig var det å lære seg litt om ulike måter å stille spørsmål på. Litteratur om kvalitativ forskning gav et godt grunnlag her.⁵

Metodelitteraturen var også til strukturell hjelp når jeg valgte å benytte meg av intervju som metode i dette arbeidet. Kvale og Brinkmann har en 7 trinns fremgangsmåte som jeg har hatt hjelp av. Deres første steg er *tematisering*. Formålet med undersøkelsene må være formulert. Deretter kommer *planleggingen*. Det er viktig å innhente god og nok kunnskap før selve *intervjuingen* utføres. Når så intervjuet er gjennomført må materiale klargjøres for *analyse*. Dette gjøres vanligvis ved hjelp av *transkripsjon*. Det vil si å oversette fra tale til skriftlig tekst. I analysen tolkes det som har kommet frem i intervjuene. Når analysearbeidet er gjort er det viktig å vurdere de svarene vi har funnet. Er resultatene pålitelige, og i hvor stor grad intervjuene har bidratt til å gi svar på det vi ville undersøke. Det siste trinnet er *rapportering*. Det vil si å formidle funnene i et lesbart produkt. Dette skal overholde vitenskapelige kriterier.⁶

Under planleggingen valgte jeg ut 4 ulike menighetsprester. I denne utvelgelsen hadde jeg som mål å få både menn og kvinner. Jeg ville ha en spredning i lengde på aktiv prestedtjeneste, og om de hovedsakelig hadde vært prester i by eller på landsbygda.

Hver og et av intervjuobjektene ble intervjuet i 1-1 ½ time som jeg tok opp på lydbånd. Transkripsjonen gikk ut på å skrive ned ord for ord det som ble sagt i samtalen. Pauser, stemmebruk og kroppsspråk kommer ikke med i den type transkripsjon jeg valgte. Det er viktig å velge transkripsjonsmetode ut ifra hva som er målsettingen og jeg fant det tilfredsstillende for min oppgave å transkribere på denne måten. Når jeg siterer mine

---

⁵ Kvale og Brinkmann 2010:147ff

⁶ Kvale og Brinkmann 2010:118

informanter i analysedelen bruker jeg altså de ordene informantene brukte, selv om det i noen tilfeller blir dårlig skriftlig språk.

1.4 Disposisjon

Min avhandling er delt inn i tre hovedkapittel. I den første delen vil jeg presentere teori som vil hjelpe til å belyse problemstillingen min. Dette vil blant annet omhandle sorgteori, pastoral identitet og pastoral kompetanse. Deretter vil jeg presentere den empiriske delen av arbeidet. Den empiriske presentasjonen vil jeg strukturere i seks underkapittel: Prestens agenda, interaksjon mellom prest og de etterlatte, sørgesamtalen som forberedelse til seremonien, ivaretagelse av det biografiske behov, det emosjonelle behov og det åndelige behov.

I oppgaves kapittel fire vil jeg drøfter mine empiriske funn opp mot den presenterte teori. Avslutningsvis vil jeg sammenfatte oppgavens viktigste svar.

Begrepsforklaring

Før jeg fortsetter vil jeg gjerne avklare noen begreper som blir hyppig brukt i teksten.

For det første er det en rekke ord som blir brukt om den kirkelige handlingen gravferd. Både i teorien og hos mine informanter brukes ord som seremoni, begravelsegudstjenesten og begravelseriten. Jeg vil konstant bruke begrepet gravferd der jeg ikke siterer andre som velger andre ord.

I denne gravferden holdes det et minneord og en tale i følge gravferdsliturgien⁷ Igjen vil jeg prøve på være konstant, der ord som minnetalen, tale, andakt og preken blir brukt av andre.

Når det er snakk om sørgesamtalen og dens parter kommer jeg selv til å variere noe i ordbruk. «Prestene» omtales noen ganger som informanter, da det er dette de er i mine

---

⁷ Liturgi for gravferd i Den norske Kirke

intervjuer. De sørgende som presten møter kan også bli betegnet som de etterlatte, de rammede, pårørende og «familien»

I en sjelesorgsfaglig setting snakker vi vanligvis om sjelesørger (i vår sammenheng presten) og konfident (i vår sammenheng de sørgende). Dette er også begreper som blir brukt i teoridelen.

Til slutt vil jeg kort gjøre rede for en ordgruppe. Kausalialia er kirkelige handlinger som dåp, vigsel og gravferd. Disse handlingene blir også kalt Kasualgudstjeneste da handlingen er/skjer i gudstjenesten. Kasualsamtale blir da prestens samtale i forbindelse med denne handlingen.

Kapittel 2

Teori

Jeg har tidligere bemerket mangelen på tidligere forskning på det som er mitt tema for denne avhandlingen; sørgesamtalens funksjon og prestens rolle i samtalen. I dette kapitlet vil jeg derfor presentere teori som ikke nødvendigvis berører mine forskningsspørsmål direkte, men som likevel kan være med på å gi et viktig bakteppe når jeg senere vil drøfte mine funn.

Hva er sørgesamtalen?

Først vil jeg gi en fremstilling av noen viktige poenger i Lars Johan Danbolt sin artikkel «Sørgesamtalen som sjelesorg» om hvordan vi skal forstå sørgesamtalen samtidig som han gir noen poenger om hvordan dette synet påvirker prestens rolle.

Kan vi forstå sørgesamtalen som sjelesorg eller er sørgesamtalen først og fremst riteforberedelse? Som mange andre stiller Danbolt dette spørsmålet i sin artikkel. Han svarer nærmest med å si ja til begge deler. Det er ikke en nødvendig motsetning, men sørgesamtalen er en spesiell sjelesørgerisk samtale. Samtalen kommer i stand på grunn av et dødsfall, og det er en samtale som bærer et preg av rutine. Det hører med til den kristne gravferd at presten tar kontakt for å avtale en samtale. Dette gjør seg utslag i varierende grad av behov og interesse fra de pårørende sin side, skriver Danbolt

«Intensiteten og spenningsnivået i sørgesamtaler kan variere fra det lett gemyttlige til det tungt fortvilte, først og fremst avhengig av omstendighetene ved dødsfallet og de gjenlevedes situasjon. I sørgesamtalen vil de etterlatte være preget av at de befinner seg i spenningsfeltet mellom relasjon og separasjon i sitt forhold til den døde.[...]Enhver sørgesamtale vil romme et element av overgivelse. Selv om det ikke er uttalt, vil overgivelsen være et implisitt element i det hele i og med at samtalen sikter mot begravelsen noen dager senere. [...] Sjelesorg åpner for et transcenderende perspektiv på overgivelsen der både den døde og den gjenlevende overgis til Gud.[...] Denne

overgivelsesprosessen er en del av sørgeadferden selv om den sørgende samtidig kan gi uttrykk for at han eller hun ikke aksepterer dødens faktum og fortsatt har stort behov for å protestere mot det som har skjedd og rette sin aggresjon både mot Gud og mennesker, seg selv inkludert. Her er det naturligvis vesentlig at sjelesørgeren er følgesvenn mer enn pedagog.»⁸

«Det handler om å tilkjennegi respekt for den andre, om å bekrefte den andres verdighet og menneskelighet. Og så handler det om å bekrefte dette menneskets legitimitet i religiøs forstand.»⁹

Død og sorg har alltid vært et sentralt teologisk anliggende. I den senere tid har ikke-teologiske fag i stor grad trukket oppmerksomheten bort fra de åndelige og eksistensielle spørsmålene omkring liv og død og fokusert på de immanente prosessene.

Videre understreker han at «en teologi om sorg vil nødvendigvis ha sørgende mennesker for øyet og være opptatt av å komme dem i møte».¹⁰

Sjelesorg, ikke minst med de sørgende, beveger seg i spenningsfeltet mellom erfaring og åpenbaring. Den handler om, som alt pastoralt arbeid, å gå inn i den foreliggende situasjonen og bidra til livstolkning ved hjelp av evangeliet som tolkningsfase, skriver Danbolt.

«Samtalen handler i hovedsak om det døde menneskets historie og betydning og de handlingene som skal skje på gravferdsdagen. Danbolt «forstår sørgesamtalen som en type sjelesorg i tilknytning til historie, hendelse og rituell handling.»¹¹

«Sørgende har ikke bare behov for å snakke om hvordan de selv har det. De har i like stor grad behov for å snakke om den døde.[...] Det å gi rom for å dele beretninger, bilder og minner om den døde er vesentlig i sørgesamtalen.»¹²

---

⁸ Danbolt 2010:18f

⁹ Ibid:20

¹⁰ Ibid:12

¹¹ Ibid:11

¹² Ibid:13

Gjennom å samtale utformer de gjenlevende en fortelling om den døde som de kan la bli en del av sin egen livsfortelling. Sorgprosessen handler dermed i stor grad om å lage en troverdig avdødebiografi som gjør det mulig for de gjenlevende å integrere den døde i sine liv. Her legges altså ikke vekten på løsrivelse fra den døde, men snarere på at den etterlatte skal holde fast på minnet og gjennom samtaler med andre kunne fornye historien om den døde slik at den blir en integrert fortelling. Den narrative tilnærming gir et interessant perspektiv på minnetalene i begravelser. Disse kan forstås som begynnelsen på den kollektive fortellingen om den døde.

«Gjennom begravelsesuka føres den døde ut av fellesskapet med de levende og legges på de dødes sted. Hvordan dette gjøres, er som regel tema i sørgesamtalen. At dette tematiseres, er vesentlig også for de etterlattes egen del, fordi de gjennom begravelsesuka- både når det gjelder adferd, tanker og følelser- beveger seg fra relasjon mot separasjon vis a vis den døde»¹³ skriver Danbolt.

«I begravelsesseremonien blir bevegelsen fra relasjon mot separasjon uttrykt både gjennom tekster, taler, musikk og handling, og i den viktige sørgesamtalen tematiseres forløpet og innholdet i avskjeden. I mange tilfeller vil det være en tydelig linje fra sørgesamtalen til minnetalen i begravelsen. Presten eller diakonen vil kun unntaksvis ha kjent den døde på en slik måte at dette kan gi stoff til minnetalen. Som regel er det de etterlattes beretninger, særlig fra sørgesamtalen, som gir substans.»¹⁴

Minnetalens interessefelt, til forskjell fra biografi, er hva en person har betydd for sine nærmeste og de sammenhengene han eller hun har hørt til i sier Danbolt.

«De som er til stede er med i en felles handling som skal ivareta behovet for å gi den døde en verdig avskjed med fellesskapet og samtidig bidra til å styrke og restituere det fellesskapet som er igjen.»¹⁵

«I sørgesamtalen er noe av egenarten nettopp dette at presten er deltaker i sørgeriten sammen med den etterlatte. Man går sammen i retning av den definitive avskjedshandlingen

---

¹³ Danbolt 2010:17

¹⁴ Ibid:17

¹⁵ Ibid:17f

i begravelsen. Og man *forsøker* sammen å ta vare på historien om det livet som er levd og hente frem den betydningen som dette mennesket har hatt for de gjenlevende.»¹⁶

«Gjennom samtalen kan mange ulike temaer komme frem. Det kan være vanskelig ting som skyldfølelse og ambivalens ovenfor den døde. Mange kan være opptatt av ting man skulle gjort annerledes mens man ennå hadde tid. Det kan være episoder og hendelser, noe man har sagt eller gjort som surrer i tankene og tærer på nattesøvnen. Men det kan også være mange slags gode minner og takknemmelighet for alt de fikk ha sammen som preger den etterlattes tanker; noen ganger også lettelse over at den døde endelig «fikk slippe» etter lengere tids sykdom. Intensiteten i samtalen vil variere avhengig av hva slags dødsfall det dreier seg om, hvem de etterlatte er og hva slags bakgrunn og ressurser de har for å takle påkjenninger. Det kan være nokså forskjellig å snakke med etterlatte som brått har mistet barn eller ektefelle, og etterlatte som har mistet gamle foreldre etter lengre tids sykdom og skrøpeligheit. Mens det i de første tilfellene kan være mye bitterhet og følelse av meningsløshet, kan det i de andre være mer et slags stille vemod, en følelse av fred, ja, til og med en slags overgripende følelse av mening og sammenheng ved at dette er «livets gang»»¹⁷

Danbolt konkluderer med å si; « Sørgeamtalen er en type sjelesørgerisk samtale som er karakterisert ved at den knytter an til grunnleggende menneskelig erfaring og peker hen imot et gudstjenestelig uttrykk. Samtalen er en hjelp for de etterlatte til å ta avskjed på med den døde og til å integrere fortellingen om den døde i dine egne liv. Dette er viktig med tanke på sorgprosessen og for å komme til rette med seg selv og sin egen livssituasjon,[...] Sørgeamtalen og prestens/diakonens innsats for pårørende ved dødsfall er dermed vesentlig sjelesørgerisk arbeid.» «Det finner sted et samspill mellom samtale og gudstjeneste. Det betyr at det sjelesørgeriske rommet i denne sammenheng ikke møbleres av en terapeutisk analogi, men av den felles ritualiseringen som samtalen fører frem mot.»¹⁸

---

¹⁶ Danbolt 2010:19

¹⁷ Ibid:20

¹⁸ Ibid:20f

En forberedende samtale

Jeg vil nå bevege meg videre til en annen relevant artikkel, «Hjelpende ritualer, forberedende samtaler» skrevet av Hans Stifoss-Hanssen.

I denne artikkelen viser Stifoss-Hanssen til at kasualsamtalen (blant dem sørgesamtalen) er en etablert yrkesmessig praksis blant prester, kateketer og diakoner. Stifoss-Hanssen begynner med å definere kasualsamtaler «som samtaler som ritelederen har med den (de) personen(e) som henvender seg til kirken for å be om å få utført en kasualhandling, eller mer presist en kasualgudstjeneste.»¹⁹ I vår sammenheng; sørgesamtalen er en samtale som presten har med de som har henvendt seg til kirken for å få utført en gravferdsgudstjeneste.

Er disse samtalene sjelesorg, spør også Stifoss-Hanssen. Selv om man definerer sjelesorg på ulike måter blir forståelsen av innholdet det avgjørende når vi skal svare på et slikt spørsmål, sier han. Som foreløpig svar sier han; «Jeg vil i hvert fall trekke på sjelesorgens litteratur og tenkning; kasualsamtalens og sjelesorgens felt er stadig sterkt overlappende...»²⁰

Sørgesamtale er en samtale presten (evt. diakonen) fører som en integrert del av arbeidet. Initiativet ligger hos den/de andre og det er de sørgedes behov og ønsker som skal stå i sentrum for samtalen. Stifoss-Hanssen mener at presten i sjelesorgssamtalen «må ha kompetanse til å gjenkjenne utsatthet eller sårbarhet hos den (de) andre, og til å føre en samtale som tar høyde for slike forhold når det er aktuelt. Dette er en form for beredskap som presten selvsagt har med seg, også inn i kasualsamtalen.»²¹

På den andre side stiller han seg spørrende til å la dette være det prinsipielle utgangspunktet. Bør man i utvikling av en metode for kasualsamtalen så å si forvente et sterkt innslag av sårbarhet hos den (de) andre?

Sjelesorgsfaget har hatt sin utvikling. «Før psykoterapiens inntreden i faget og i kulturen, en gang rundt midten av forrige århundre, kan det være rimelig å oppfatte sjelesorgsfeltet som et sted for individuelle råd om en uforstyrret gudsrelasjon, gitt av en prest som i sin sosiale og religiøse posisjon nøt høy respekt hos andre mennesker.» Med psykoterapiens inntreden

---

¹⁹ Stifoss-Hanssen 2007:17

²⁰ Ibid:20

²¹ Ibid:17f

gikk sjelesorgen dels i forsvar, fordi det bød på konkurranse, og dels ble sjelesorgen redefinert.²²

Det vil si at sjelesorgpraksis nå i stor grad blir definert i analogi med en helsefaglig virksomhet. Sjelesorg har i kirkens plassering blitt hjelp til det truede og utsatte livet, og dermed har man tenkt på sjelesorg som en praksis med det utgangspunkt at det er en utsatt eller (mer) sårbar person som skal hjelpes. Det at sjelesorgsbegrepet har en tilknytning til en helsefaglig/terapeutisk aktivitet har en utfordring ved seg, mener Stifoss-Hanssen. Dersom denne tilknytningen gjør at vi ivaretar behov for vern av et annet menneske når det er utsatt for sårbarhet- da er dette er gevinst. Men dersom denne tilknytningen preger hele det kirkelige samtalefeltet, med terapilignende normsett og rollefordeling, da er det et problem.²³

Ritualutførelse vs. ritualisering

Sørgesamtalen står i forbindelse med gravferden. Dette er viktig å ha i mente når vi skal forstå hva som skjer i sørgesamtalen. Stifoss-Hanssen sier; «Min vurdering er at man ikke kan gå inn i en drøfting av kasualsamtalene, uten å indikere noe om en forståelse av det disse samtalene komme i forkant av, nemlig kasualgudstjenestene.»²⁴

Videre poengterer Stifoss-Hanssen at måten vi ser på gravferden på, som riteutførelse eller ritualisering, vil danne grunnlag for hvordan samtalen forløper.

Han forklarer dette slik; «Nå er mitt poeng i denne sammenhengen at oppfatningen av kasualhandlingens egenart er avgjørende for hvordan rituallederen går inn i samtalen med aktørene på forhånd. Dersom kasualhandlingen først og fremst er noe som er gitt (ritualutførelse), og i hovedsak skal håndteres ved hjelp av et internt teologisk språk, så er muligheten åpen for å forstå samtalen som en forkynnelses- eller undervisningsanledning preget av begrunnelse og forklaring. [...] Dersom kasualhandlingen derimot forstås som ritualisering, åpnes per definisjon et tom eller en arena der familien blir viktig med sin egenart og sin biografi. Det som skal ritualiseres er den konkrete overgangen denne konkrete familien står oppe i, og samtalen må dreie seg om å fylle det rituelle rommet, om

---

²² Stifoss-Hanssen 2007:19

²³ Ibid:20

²⁴ Ibid:21

aktørens handlinger på den rituelle arenaen, som iscenesettes av disse menneskers liv. Ritualet er nettopp til forhandling – ikke grenseløst, det er en helt uinteressant problemstilling. Bare rent unntaksvis vil forhandlingene handle om å opprettholde handlingenes kristne karakter.»²⁵

Slik sett ønsker Stifoss-Hanssen at sørgesamtalen åpner arenaen for ritualisering med familien.

I en slik forståelse blir det viktig at presten skaper «rom for at familien skal kjenne igjen seg selv, fortellingen om sin livsovergang, og få plass til egen utførelse/deltakelse innenfor rammen av ritualet. Nyere norsk riteforskning viser at involvering i ritualer har en positiv funksjon. For at dette skal kunne skje, er samtalen med familien før ritualet helt avgjørende.»²⁶

Men på hvilken måte? Hva blir viktig for de sørgende i møte med riten? Stifoss-Hanssen mener at de sørgende «... vet stort sett hva dette går ut på. Det som er nødvendig er altså neppe å lære bort noe nytt, men å gjøre det klart at kasualgudstjenesten er en slik arena, et sted der kompetansen til å handle symbolsk kan utfolde seg. Samtalen blir dermed et møte mellom mennesker som alle har evnen til å ritualisere, men der rituallederen har en særlig kompetanse, og et særlig kjennskap til den spesielle rituelle arenaen.»²⁷

Vi kan tenke oss at der vi forstår gravferden som ritualisering vil det utvilsomt åpne et rom der det kan bli aktuelt å snakke om det konkrete livet, også sårbare deler. «Og samtidig vil åpningen mot livet legge til rette for at smerte, usikkerhet og frykt finner en plass i samtalen.» sier Stifoss-Hanssen.²⁸

Stifoss-Hanssen vender tilbake til sårbarhetsproblematikken, og spør viktige spørsmål: Hvor sannsynlig er det at de andre (de etterlatte, min presisering) bærer med seg en sårbarhetsproblematikk inn i samtalen? Dersom de bringer en sårbarhet med seg inn i samtalen, er det da sikkert at de ønsker å snakke om den, gjøre den til (et sentralt) tema i sørgesamtalen? Hvem bestemmer at samtalen skal finne sted og hva den skal handle om? Er

---

²⁵ Stifoss-Hanssen 2007:22f

²⁶ Ibid:25

²⁷ Ibid:25

²⁸ Ibid:27

den frivillig?»²⁹ Dette er alle interessante spørsmål som vi må ha et reflektert forhold til. Det kan tenkes at prestens strategi vil påvirke hvorvidt de sørgende ønsker å snakke om sin sårbarhet.

I denne sammenhengen kan det også være lurt å reflektere over hvilke forventninger de sørgende kommer med i sørgesamtalen. Stifoss-Hanssen argumenterer for at de kanskje ikke ser på seg selv som hjelpetrengende, men som en familie som trenger hjelp med å forberede en gravferd. Han sier; «Dersom man forestiller seg en implisitt kontrakt for samtalen, så er det sannsynlig at «riteforberedelse» ligger ganske mye nærmere det familiene vil finne rimelig, enn «hjelp»»³⁰ «Menneskene må selv avgjøre hva de vil snakke om når de kommer til samtalen» poengterer Stifoss-Hanssen.³¹

«Vi kan vel si at noe av det som blir viktig i er i tråd med klassiske sjelesorgsfagelige dyder, nemlig å bli enda dyktigere til å la den andre fylle rommet og bestemme samtalens vei videre.»

Stifoss-Hanssen konkluderer med «at det ikke er rimelig å se noen kasualsamtaler som sjelesorg i den betydning hjelpende samtaler, hvor målet for samtalen i seg selv er å hjelpe. Det er altså formålet som skiller den fra den samtalen som er etablert i den hensikt å bearbeide et problem. Kasualsamtalens formål er å forberede kasualgudstjenesten. Hvis det er behov for en problembearbeidende samtale kan personen få et tilbud om det.»³² Slik jeg forstår Stifoss-Hanssen bør vi altså ikke karakterisere sørgesamtalen som hjelpende samtale, mens som en samtale som skal forberede et hjelpende ritual. Og så får heller presten gi et ekstra tilbud til de som måtte trenge en hjelpende samtale.

---

²⁹ Stifoss-Hanssen 2007:26

³⁰ Ibid:30

³¹ Ibid:26

³² Ibid:30

Olivius' blikk på sørgesamtalen

I Anders Olivius' grunnbok i sjelesorg fremstilles det i et lite kapittel noen viktige tanker rundt hva sørgesamtalen er og bør inneholde. Først og fremst peker han på at sørgesamtalen og forberedelsene til gravferdene er en stor del av prestens arbeidsoppgaver.

Olivius prøver å gi oss et innblikk i hva som bør inngå i samtalen. Selv om man som prest skulle kjenner til deler av historien er det likevel viktig å be dem om å fortelle hva som har skjedd. Spør de sørgende om den siste tiden, om sykdomsforløp og om de var til stede ved dødsøyeblikket. Man bør fokusere både på fakta og deres emosjonelle opplevelse.³³

Et formål med samtalen er å få et innblikk i den avdødes liv. Dette vil være til hjelp når man skal skrive begravelsestalen/ minneord, men det gagnar også de pårørende å få fortelle.³⁴

Noen mennesker kan føle en frykt i møte med begravelsen, skriver Olivius. Det kan være en god hjelp i det å gå gjennom denne gudstjenesten med dem og snakke om betydningen av den. Ved å ha en god instruksjon og klare avtaler om praktiske gjøremål under gudstjenesten, vel det være til hjelp for det ukjente.³⁵

Minneord

Per Arne Dahl har også noen tanker om sørgesamtalen som han deler med oss i «Minnetalen- og dens forberedelse gjennom sørgesamtalen», et av kapitlene i *Våre tider i Guds hånd*. Der tar han opp sammenhengen mellom minnetalen og sørgesamtalen. Dahl mener at sørgesamtalens primærfunksjon er de sørgende sitt behov for omsorg i den tunge tida, og han peker på at de «sørgende har en sårbarhet, en følsomhet og en mottagelighet som bidrar til at det sjelesørgeriske arbeidet har virkninger langt utover det vi vanligvis opplever i hverdagen.» Slik sett har altså sørgesamtalen en egenverdi i forhold til sorgprosessen. Likevel har sørgesamtalen en annen funksjon også. Dahl skriver at «sørgesamtalen har en avgjørende betydning som kilde til å hente frem nødvendig

---

³³ Olivius 1996:304ff

³⁴ Ibid:304ff

³⁵ Ibid:304ff

informasjon når det gjelder forberedelsen av gravferden» der både den avdødes ansikt og Kristus ansikt skal komme til syne. For at dette skal skje må blant annet sørgesamtalen gi materiale til den biografiske talen (minneordet, min presisering) som skal gi rom for erindring og tilbakeblikk. Da er det viktig å lytte etter nyansene i det som er summen av levd liv, skriver Dahl.³⁶

Sjelesorg for de etterlatte

I samme bok har også Paul Erik Wirgenes skrevet et kapittel; «Sjelesorg for de etterlatte». Der skriver han om det sjelesørgeriske arbeidet med etterlatte etter dødsfall, og om hvordan kirken bør tenke videre om dette arbeidet. Det har vært vanlig at kirkens møte med disse menneskene i hovedsak har vært konsentrert til tiden mellom dødsfall og gravferd, altså ca. en ukes tid. Kirken har tradisjon på å møte den akutte sorgen med blant annet sørgesamtalen, der de pårørende fortelle sin historie knyttet til den døde, og får hjelp til å møte den første, ofte kaotiske opplevelsen. Minneordet formes, og man har mulighet til å indentifisere eventuelle spesielle behov for oppfølging i den akutte og tidlige fasen av sorgarbeidet.³⁷

Når vi vet at nyere sorgforskning er samstemte om at sorg tar tid, og sørgende kan ofte beskrive sorg som en bølge som kommer igjen og igjen, blir det viktig at kirken tilpasser seg behovene. Man må tenke videre om sjelesorg for etterlatte, og sørgesamtalen er kun en del av dette sjelesørgeriske arbeidet, påpeker Wirgenes. Oppfølging, sorggrupper, allehelgensdag og temagudstjenester om sorg er mulige foretak som kirken kan bidra med her.³⁸

Når det gjelder prestens særlige kompetanse skriver Wirgenes; «Sjelesørgeren har særlig kompetanse til å lytte seg inn på og føre de samtalene som døden stiller menneskene overfor. For disse delene av samtalene er det viktig at sjelesørgere lærer seg til å lytte til de

---

³⁶ Dahl 1997:209f

³⁷ Wirgenes 1994:191

³⁸ Ibid:190ff

tanker de sørgende selv har om døden og livet og evigheten. Kirken kan ikke lenger forutsette det kristne verdensbilde med dens syn på liv og evighet er enerådende. Snarere synes det eksistensielle landskap å være sterkt privatisert og pluralisert[...] Utviklingen utfordrer både vår forkynnelse og vår sjelesorg.»³⁹

Prestens pastorale profil

I min forskning vil jeg prøve å belyse den vanlige norske menighetsprest forståelse av sin egen rolle og funksjon i sørgesamtalen. Min forståelse er at dette henger sammen med hvordan presten ser på hele sin presterolle eller pastoralprofil. Mange har prøvd å skjematisk prestens funksjon, rolle og identitet. Metaforer, sammenligninger og klassifiseringer er gjort for å få en oversikt over ulike måter å tenke på sin tjeneste og sine prioriteringer på. Blant disse har Olav Skjevesland tegner opp 7 ulike pastorale grunntyper som vi kan finne i norsk kirkeliv. Disse 7 pastorale grunntypene presenterer han i boken *Levende kirke, prest i folkekirken*.⁴⁰ Skjematisk kan vi fremstille disse slik;

Ordets tjener er presten som setter forkynnelsen klart i sentrum. Både i gudstjenesteliv, men også i andre sammenhenger. Et annet ord som er brukt for det samme er homiletikeren.

Liturgen har en forankring i gudstjenestelivet. Dette må forstås i vid forstand. En annen betegnelse som kan benyttes på denne gruppen er Seremonimesteren.

Sjelesørqeren har i innstilling og vesen en tiltrekning mot sjelesorgsfeltet.

Sosialterapeuten liker seg i den kirkelige gråsonen. Han/hun vil gjerne være en del av folket, og synes det er stas når mennesker blir overasket over at han/hun er prest. Livs- og dødsritualenes sosialterapeutiske funksjon er av stor verdi.

«Teamlederen», «Kontorlederen» og «Ungdomspresten» ser jeg som mindre viktig i vår sammenheng, så jeg nøyer meg kun til å nevne disse.

---

³⁹ Wirgenes 1994:194

⁴⁰ Skjevesland 1984:143ff

Prestens kompetanse

Videre tenker jeg at det vil bidra til å belyse min problemstilling å ta et blikk på prestens sjelesørgeriske kompetanse. Dette hjelper Leif Gunnar Engedal oss med i sin artikkel, «Utvikling av sjelesørgerisk kompetanse». Der peker han «på noen sentrale anliggender i arbeidet med å utvikle en bærekraftig sjelesørgerisk kompetanse.»

«Det sjelesørgeriske landskap er mangfoldig, og dette er et gode. Dette er likevel ikke det samme som å si at alt er like bra», poengterer Engedal. «Sjelesorgen må kultiveres, utvikles og innordnes under elementære etiske normer og grunnleggende felles forpliktelser.»

Engedal viser til noen sentrale temaer og utfordringer «som alle som står i eller forbereder seg til sjelesørgerisk tjeneste må forholde seg til.»⁴¹ Engedal har selv hentet de fem perspektivene fra Jürgen Ziemer (tysk pastoral teolog):

Personkompetanse retter oppmerksomheten mot sjelesørgerens egen person-det viktigste redskapet man disponerer over i møte med konfidenten. Selvinnsikt, introspeksjon og større modenhet er slik sett avgjørende i kompetanseheving. «Sjelesørgeren må utvikle en form for vital kontakt både med egen styrke, egne nederlag, egen sårbarhet og egne grenser. Han eller hun må kjenne til typiske reaksjonsformer i sitt eget følelsesliv, og vite noe om hvordan man selv reagerer i møte med sterke følelsesuttrykk hos andre.» skriver Engedal. Personlig veiledning som er knyttet til egen sjelesorgsutøvelse er av stor betydning.⁴²

Kommunikativ kompetanse fokuserer på samsillet mellom sjelesørger og konfident, og handler om å arbeide med evnen til å møte andre på en åpen, troverdig og tillitsvekkende måte. I et slikt rom kan konfidenten tørre å bli synlig og dele sine smertefulle erfaringer. Sjelesørgeren må kunne lytte, både til det sagte og det usagte. En slik måte å lytte på gjør at den andres liv verdsettes og blir synlig. Dette må ikke forveksles med en tilbaketrukket passivitet. «Lyttende stillhet og åpen, reflekterende tale hører sammen» I mer langvarige sjelesørgeriske forhold bør det finnes innsikt i følelsesmessige reaksjoner som kan finne sted mellom sjelesørger og konfident. Fra psykoanalytisk teori har vi begreper som overføring og

---

⁴¹ Engedal 2004:84f

⁴² Ibid:87f

motoverføring. Sjelesørger bør utvikle sin kompetanse på relasjonsdynamikk – slik at man unngår destruktiv adferd i stedet for god hjelp.⁴³

Hermeneutisk kompetanse handler om å møte og forstå konfidenten slik at han/hun kjenner seg ivaretatt og kan bli synlig for seg selv (og for andre)- som seg selv. En forutsetning for at sjelesørger kan hjelpe til med dette er å kunne leve seg inn i og forstå den andre. Dette er selvfølgelig ikke mulig fullt ut men med holdninger, kunnskap, selvinnsikt og innlevelsesevner er man godt på vei. Når to erfaringsverdener møtes, slik det skjer i samtalen, er det en forutsetning at sjelesørgeren kan skille tilstrekkelig klart mellom det som er hennes/hans eget og det som tilhører den andres liv. «I en kultur preget av dyp pluralisme og store livssynsmessige forskjeller, vil kravene til denne hermeneutiske kompetansen utvilsomt skjerpes» mener Engedal.⁴⁴

Teoretisk kompetanse er vel så viktig som de tre ovenfor nevnte. Gode teologiske kunnskaper er en forutsetning for god sjelesorg. Bibelkunnskap, kristen trosinnhold og ulik spiritualitet er momenter man bør føle seg fortrolig med. Supplerende bør man ha innsikt i en rekke humanvitenskaper som filosofi, psykologi, sosiologi og kulturanalyse. «God teori hjelper oss til å se og forstå bedre- både i forhold til våre egne erfaringer, og i møte med deres liv som søker oss i sjelesorg»⁴⁵

Åndelig kompetanse dreier seg om å kjenne sin egen troshistorie og ha et levende språk for livets åndelige erfaringer. Sjelesørgeren må arbeide med sitt eget forhold til Gud slik det erfares, tolkes og praktiseres i eget liv. Han/hun må kunne kjenne til de dynamiske sammenhengene, kampene og krisene i eget trosliv. Med denne jobben gjort kan man lettere lytte seg inn og fortolke den troserfaring som konfidenten selv uttrykker. Engedal skriver: « Samtidig som vi utvider vår innsikt og kunnskap om menneskelige kriser, konflikter, sykdomstilstander etc., må vi ikke glemme det som i utgangspunktet er vårt primære mandat: å hjelpe mennesker på veien mot et sannere liv med Gud.»⁴⁶

---

⁴³ Engedal 2004:88ff

⁴⁴ Ibid:90f

⁴⁵ Ibid:91ff

⁴⁶ Ibid:93ff

Nyere sorgforskning- å forstå de sørgende.

For å forstå søresamtalens funksjon og mål må vi forstå noe om hvordan mennesker opplever sorg. Hilde Marie Aarflot har i sin artikkel *Bort fra de store teoriene* gitt oss noen glimt fra nyere sorgforskning som har beveget seg bort fra fasetenkning og over i en større forståelse av at mennesker sørger forskjellig og sorgen oppleves som bølger der sorgen blir både sterkere og svakere. Man er heller ikke lenger så opptatt av sorgens startpunkt og sluttunkt. Sorg er ikke et arbeid man gjør seg ferdig med, men mer en kontinuerlig bearbeiding.

Hun starter med å gi oss et tilbakeblikk over noe av den eldre sorgforskningen. Her trekker hun frem blant andre Lindemann som mente å kunne kartlegge en del fysiske utslag som han mente gjorde seg gjeldene hos de sørgende. Dette var fysiske utslag som blant annet kraftløshet, pustebeviser, følelse av uvirkelighet, skyld og kretsing omkring indre bilder og minner om den avdøde.⁴⁷

Videre viser Aarflot til Parkes' undersøkelser. Han peker i sin forskning på at tidligere tap og livskriser har innvirkning på sorgen⁴⁸, mens Bowlby, som bygger videre på Parkes, beskriver sorgen i 4 faser: Nummenhet, lengting og søking etter den avdøde, desorganisasjon og fortvilelse, og til slutt reorganisering.⁴⁹ En slik fasetenkning har lenge hatt stor gjennomslagskraft i sorgforskningen.

En annen tilsvarende fasetenkning bunner i Wordens beskrivelse av sorgens oppgaver:

a) Erkjennelse av tapet. b) Sorgens følelser (alle følelser må rommes av den sørgende).c) Tilegnelse av nye ferdigheter (i kontakt med nye mennesker og i løsning av praktiske oppgaver). d) Reinvestering av den følelsesmessige energi i nye forhold og på nye måter.⁵⁰

Etter å ha presentert eldre teorier om hvordan man sørger vender Aarflot fokuset over på nyere sorgforskning.

Her begynner hun med å gi en fremstilling av momenter ved Bjarne Jacobsens forskning. Jacobsen kritiserer terapien til Davidsen-Nielsen og Leick (som i hovedsak bygger på

---

⁴⁷ Lindemann. (Her sitert etter Danbolt 1998 i Aarflots artikkel 2001:152)

⁴⁸ Parkes. (Her sitert etter Danbolt 1998 i Aarflots artikkel 2001:152)

⁴⁹ Bowlby. (Her sitert etter Danbolt 1998 i Aarflots artikkel 2001:153)

⁵⁰ Davidsen-Nielsen og Leick 1987. (her sitert av Aarflot 2001:154)

Wordens fasetenkning.) Jacobsen mener at en slik terapi som Davidsen-Nielsen og Leick bedriver nødvendigvis vil måtte bli styrede og konfronterende. En som blir møtt av en slik behandling vil ikke få tilbud om å gi sine følelser i vold, men det kreves av dem.⁵¹ Man kan i verste fall bli presset inn i en måte å forholde seg til sorgen på som ikke er tatt ut fra hvert enkelt menneskets behov og frihet. Den kriserammede føres inn i en livsforståelse som ikke er hans egen, og som han muligens ikke har bedt om, men som han ved den terapeutiske intervensjon pådyttes. Dette kan betegnes som krenkende, mener Jacobsen.⁵²

Den som rammes av en krise, vil ha som oppgave å verne om sin frihet, istedenfor å bli påført avhengighet av en hjelper. Målet for terapien vil alltid være klientens og ingen andres.⁵³

Aarflot sier til dette at «en styrende og konfronterende terapi mister noe av synet for klientens frihet og individualitet. Terapeuten/sjelesørgeren skal ikke ha et annet mål for øye for klienten/konfidenten enn det hun/han har selv. Og klienten/konfidenten skal slippe å bli pådyttet en løsningsmodell som kanskje ikke passer ham eller henne.»⁵⁴

Aarflot skriver videre: «Det har de senere årene også blitt mer oppmerksomhet rundt ritualer og ritualenes betydning for sorgprosess (og) i forbindelse med dødsfall.»⁵⁵ I den sammenheng har Lars Johan Danbolt kommet med noen viktige bidrag. I hans undersøkelser fant han at det var store forskjeller på hvor mye de pårørende tok del i avskjedshandlinger. Han peker på sammenhengen mellom deltakelse og sorgprosessen og fant ut at de som hadde stor deltakelse ved avskjedshandlinger og ritualer rundt sorgen hadde lavere sorgintensitet etter ett år.⁵⁶

Atle Dyregrov kommenterer også deltakelse av de sørgende. Han sier at for noen innebærer deltakelse i ritualer den virkelige starten på den følelsesmessige og tankemessige bearbeidelsen av det som har skjedd. De rammede uttrykker at ritualer kan være "det verste" å gå gjennom, fordi en opplever sterke emosjoner og det gir en opplevelse av tap av

---

⁵¹ Jacobsen 2000 (her sitert av Aarflot 2001:156)

⁵² Jacobsen 2000 (her sitert av Aarflot2001:157)

⁵³ Jacobsen 2000 (her sitert av Aarflot2001:157)

⁵⁴ Aarflot 2001:158

⁵⁵ Aarflot 2001:160

⁵⁶ Danbolt 1998 (her sitert av Aarflot 2001:161)

følelsesmessig kontroll. Samtidig, og kanskje ikke minst derfor, oppleves de som viktige, sier Dyregrov.⁵⁷

Et moment som etter hvert har kommet tydeligere frem er det at mennesker sørger på svært forskjellige måter. Kallenberg gjorde allerede i 1992 en undersøkelse der han så på mennesker som var blitt rammet av uventet og plutselig død. Han kom frem til at sorgforløpet varierte fra person til person, og at de individuelle uttrykkene for sorg artet seg ganske forskjellig. I sin analyse skilte han mellom fire typer sorg som han mente han kunne se. Dette var:

Den grenseløse sorgen, der krisereaksjonen var sterk. Disse menneskene hadde store helseproblemer, sykemeldinger, og bruk av psykofarmaka.

Den indifferente sorgen gav derimot lite uttrykk for sin sorg. Blant denne gruppen kunne man nesten tro at dødsfallet var kun en parentes i deres tilværelse.

Den spontane sorgen viste følelsesmessig reaksjon og der tilhørende smerte fra starten, men her var det endringer i sorgen etter hvert som tiden gikk.

Den forsinkede sorgen er også en prosess i endring, men til forskjell fra den spontane sorgen kom her den følelsesmessige reaksjonen først etter noe tid.⁵⁸

En annen som er kritisk til tidligere fasetenkning er Olav Müller. Han mener at en forståelse der man tenker seg at sorgen er ferdig bare man kommer seg igjennom sorgarbeidets faser ikke stemmer overens med hans egen kliniske erfaring. Sorgen artet seg forskjellig fra menneske til menneske. Han sier at « i det underbevisste står tiden alltid stille» Han erfarer at sorgen ikke går over og man glemmer ikke den døde. Müller ser dette ut fra objektrepresentasjonsteorien. Sorgen går langs to parallelle linjer: Man opprettholder den indre kontakten med den døde, samtidig som man tilpasser seg den ytre forandrede virkeligheten. Denne måten å tenke på gir grunnlag for en ny modell.⁵⁹ En slik ny modell utviklet av Horacek tar høyde for at mennesker sørger ulikt og at sorgen hos mange varer

---

⁵⁷ Dyregrov 1999 (her sitert av Aarflot 2001:161)

⁵⁸ Kallenberg (her sitert av Aarflot 2001:164f)

⁵⁹ Müller 1994 (her sitert av Aarflot 2001:166f)

lenge, for noen livet ut. Modellen tenker ikke faser som oppnås kronologisk, men på sorgoppgaver som kan opptre parallelt og kan komme og gå.⁶⁰

En som bygger videre på Müller er Leif Jon Paulsen. Han skriver i en av sine artikler om hans erfaringer i møte med sørgende. Hans viktigste oppgave har vist seg å gi de sørgende muligheten til å opprettholde kontakten med den avdøde. Da blir terapeutens/sjelesørgerens interesserte, tålmodige, og respektfulle lytting viktig. Dersom målet blir å avslutte sorgen, se fremover i livet og glemme den døde blir hjelpen for å forstå hva som skjer i sorgen ikke av det beste slaget, skriver Paulsen⁶¹

Tony Walter fokuserer også på oppgaven å la de sørgende opprettholde kontakten med den avdøde. Han sier at der man tidligere har forsøkt å hjelpe de sørgende til å gi slipp på den avdøde, prøver man nå derimot å holde fast på den man har mistet. Målet hans for sorgen er å konstruere en bærekraftig biografi som muliggjør integrasjon av den man har mistet. Man prøver å konstruere/ integrere en objektsrepresentasjon av den avdøde. Man lager et rimelig presist indre bilde av den man har mistet ved å dele bildet med andre og avveie det i samspill med andre.⁶²

«Walter peker på at et menneske som har mistet en nær pårørende lang tid etter dødsfallet har et ganske klart bilde av den betydning den avdøde har i ens livshistorie, og at det å fastholde denne erindringen heller gir en opplevelse av varme og velbehag enn å være en smertefull belastning.» skrive Aarflot.

Avslutningsvis skriver Aarflot av vi av den nyere sorgforskning kan lære å la hvert menneske få være unik i sin opplevelse av sorgen. Dette er og bør være en grunnleggende sjelesørgerisk holdning i møte med mennesker.⁶³

Artikkelen til Aarflot har vist oss noen viktige trekk i sorgforskning. Hvordan man best forstår sorgen, og hvilke mål man bør ha for den sørgende.

Jeg vil nå gå videre og presentere viktige deler av mine forskningsintervju.

---

⁶⁰ Horacek (her sitert fra Müller 1994 i Aarflots artikkel 2001:167)

⁶¹ Paulsen 2001(her sitert etter Aarflot 2001:168f)

⁶² Walter (gjengitt av Busch 1999 i Aarflots artikkel 2001:170)

⁶³ Aarflot 2001:171

Kapittel 3

Analyse

Som tidligere nevnt i innledningskapittelet har jeg i denne studien intervjuet 4 menighetsprester i Den norske kirke. For å ivareta deres anonymitet har jeg gitt dem fiktive navn; Johannes, Hanne, Paul og Silje. I dette kapittelet vil jeg presentere disse informantenes utsagn knyttet til tema som er relevante for min problemstilling. Temaene er som tidligere nevnt: Prestens hovedmål for sørgesamtalen, interaksjon mellom prest og sørgende, sørgesamtalen som riteforberedelse, biografisk,- emosjonell,- og åndelig ivaretagelse.

Inn under temaet «Prestens hovedmål for sørgesamtalen» vil det bli presentert utsagn som belyser hvilke mål prestene har for sørgesamtalen. Hva bør sørgesamtalen inneholde og hva vil de selv bidra med inn i samtalen? I «interaksjon mellom prest og de sørgende» ser jeg på utsagn som knytter hva som skjer i samspillet mellom prest og de sørgende. Hvilken oppfatning har prestene på hva som skjer i samtalsdynamikk. I «Sørgesamtalen som riteforberedelse» viser jeg utsagn som står viser at sørgesamtalen i forbindelse med gravferden. Hvordan forstår prestene forholdet mellom sørgesamtalen og gravferden? De tre siste underkapitlene omhandler utsagn om de pårørendes behov og hvordan presten og samtalen med presten best kan dekke disse behovene. «Den biografiske ivaretagelsen» innebærer det behovet vi har for å fortelle om livet. Enten det er den avdødes liv eller våre egne liv. «Den emosjonelle ivaretagelsen» legger til grunn menneskets behov for følelsesmessig empati og trøst. Men «den emosjonelle ivaretagelsen» skal ta høyde for de store spørsmålene og liv og mening tro og håp.

Hver del vil bestå av en kort innledning, parafraseringer, sitater og en kort oppsummering. Direkte sitater fra informantene skrives i anførselstegn og kursiv. Min analyse vil senere gi et grunnlag for drøftingen som kommer i neste kapittel. Før jeg går til selve analysen vil jeg gi leseren en kort presentasjon av den enkelte informant.

3.1 Presentasjon av informanter

En kort presentasjon av mine informanter vil forhåpentlig vis gi en plattform av forståelse når jeg senere presenterer deres meninger. I de fire intervjuene jeg hadde satt jeg igjen med flere inntrykk og mere kunnskap om disse menneskene enn akkurat det som kom frem i mine transkripsjoner. Noen av mine drøftinger i neste kapittel vil utvilsomt bygge på denne helhetsforståelsen, og derfor vil det være nyttig å videreformidle noe av denne kunnskapen og disse inntrykkene.

Johannes er kapellan i en mindre by på Østlandet. Han er i begynnelsen av trettiårene, og har jobbet som prest i fire og et halvt år. Han deler stedets begravelser med en annen prest, og har i gjennomsnitt førti til førtifem begravelser i året. Johannes er opptatt av at han som prest har hovedansvaret for gjennomføringen av gravferden og i intervjuet fremstår han teologisk reflektert. Han mener selv at han ikke er så sterk på «å sense» behov som de pårørende måtte ha. Mitt inntrykk av Johannes er at han er strukturert, ryddig og opptatt av å lage en verdig seremoni sammen med de pårørende.

Hanne er i slutten av førtiårene og sogneprest i en bygd på Østlandet. Her har hun vært de siste tolv årene og kjenner stedet og folkene godt. Før hun ble prest på dette stedet jobbet hun en lang periode som prest på Vestlandet. En vikar i femti prosent stilling avlaster nå med noen begravelser, men hun har fremdeles ca. tretti begravelser årlig. Hun fremstår i intervjuet som engasjert, oppofrende og medfølelse. På tross av hennes mange arbeidsoppgaver setter hun alltid av god tid til sørgesamtalen. Det kan virke som om det sjelesørgjeriske aspektet ved prestatjenesten er viktig for Hanne.

Paul er i førtiårene og er nå sogneprest i storby. Dette har han vært de siste tretten år. Før dette var han prest i en mindre by på Vestlandet. Til sammen har han atten års presteerfaring og han har forrettet gravferder i hele sin yrkeskarriere. Paul er bevisst på at han ikke skal forskjellsbehandle mennesker. Han er mer opptatt av at ting skal fungere god enn at han nødvendig vis skal følge alle retningslinjer. Han ser mange som har ulike behov, men innser at han ikke kan hjelpe alle med alt. Han prøver å holde seg unna for mye

kveldsarbeid. Jeg får et inntrykk av at Paul misliker prester som har «skjønt det», og han selv vil gjerne være som folk flest.

Silje er i slutten av tjuårene og har jobbet som kapellan i ett og et halvt år. Når disse intervjuene ble gjennomført hadde hun to kortere vikariater bak seg. Den siste plassen på et mindre tettsted på Østlandet. Hun informerer at hun har hatt gjennomsnitt en begravelse i uken. Silje fremstår i likhet med de tre foregående relativt trygg på sin rolle, sine meninger og på sine handlemåter. Hun er opptatt av å interaksjonen mellom henne selv og de pårørende. Det kan virke som om hun tenker mye på hvordan man oppnår en god kjemi og en god kommunikasjon. Hun engasjerer seg i mennesker, men holder likevel en avstand.

3.2 Et nødvendig analytisk grep

Når jeg nå skal gi en fremstilling av det som kom frem i mine intervjuer, så har jeg valgt å gjøre dette ved å dele inn utsagnene i kategorier. Dette er et analytisk grep som hjelper til med å forstå utsagnene og for lettere å sette de ulike intervjuene opp mot hverandre. Viktige meninger kommer klarere til uttrykk, og der mine informanter har noe ulikt syn kommer dette bedre frem. Slik sett er det en viktig oppgave å holde ting fra hverandre.

Men det er klart at dette også fører til noe frustrasjon der virkeligheten ikke alltid lar seg putte i bokser og kategorier. Det meste henger sammen. Silje var tydelig på dette da jeg spurte henne om hvilke behov som hun så som viktigst å ivareta. Jeg ville vite om det var avdødes livshistorie eller om det var de pårørende sine følelser som hun var mest opptatt av. Hun svarte med å si; « Men den avdødes historie og følelser, og ivaretagelse av familiemedlemmene henger jo sammen. De er vevd sammen. For når vi forteller mors historie så kan det aldri være isolert. Det er alltid i forhold til de som er der. Og da ivaretar du de sine følelser og opplevelser. At de kan fortelle om den tilknytninga. Det tenker jeg.»

I intervjuet med Paul forteller han at han ofte opplever at den eksistensielle biten utløser følelser hos de pårørende. De som ønsker at han skal be på slutten sitter ofte med tårer i øynene når han har bedt ferdig.

Johannes ønsker at han som riteleder kunne vært mer deltakende i salmevalg. Dette ville også kanskje gitt mulighet til å snakke om hva som var viktig for avdøde, og hva som er viktig for de etterlatte. Slike valg som har med gjennomføringen av gravferden kan også handle om å ivareta behov. Han sier: «Men jeg tenker at det hadde vært fint å være med i akkurat den prosessen også. Og det hender jo noen ganger at når vi snakker om musikken i begravelsen så får jeg vite ett eller annet om avdøde. At denne sangen betydde mye for han eller ett eller annet. Og så kan det gi litt innspill til minnetalen eller til gravferdsandakten.»

Slike eksempler viser at det ikke alltid er like enkelt å skille momenter fra hverandre. Men for best å analysere og forstå virkeligheten tar jeg likevel sjansen på å presentere mine informanternes utsagt i delkapitler.

3.3 Prestens hovedmål for sørgesamtalen

Når man som prest inviterer de sørgende til sørgesamtale har han/hun som regel en tanke på hva som skal skje. Presten har en forståelse for hva sørgesamtalen bør inneholde, og styrer samtalen i større eller mindre grad etter mål for samtalen. Jeg vil nå gjengi hva mine informanter tenker om sine hovedmål for sørgesamtalen. Har de en klar agenda eller møter de så å si med blanke ark? Hva er viktigst, hva brukes det mest tid og energi på i møte med de sørgende? Dette er spørsmål som vil belyses i denne første delen av analysen.

Forskjellig hovedfokus hos Hanne og Johannes.

Når jeg spør om hovedmålet for samtalen og hvor hovedfokuset ligger kan vi se at prestene svarer noe ulikt hverandre.

Johannes ser ut til å ha et klart hovedfokus på den avdøde «*Sørgesamtaler handler som regel mest om den avdøde.*»

Videre poengterer Johannes at mesteparten av tiden i sørgesamtalen går med til å innhente informasjon til minneordene. «*...det som jeg bruker mest tid på i sørgesamtalen er jo det som har med minnetalen å gjøre.*» På spørsmål om hvorfor han tror det blir slik svarer han; «*... det at det er noen ting som må [min understreking] være med i en sørgesamtale. Som sier seg selv. Ingen har trengt å lære meg at vi må snakke en del om den avdøde for å forberede minnetale. Det ligger i sørgesamtalens vesen.*»

Selv om dette behovet for å snakke med de sørgende om den avdøde er tilstede hos alle mine informanter kan vi likevel se en annen vinkling hos Hanne. Hun vil også gjerne ha biografisk informasjon om den avdøde, men på spørsmål om hva som tar mest krefter og hva hun legger ned mest energi på i sørgesamtalen var svaret at det er følelsene som kan sitte hos de sørgende som er mest energikrevende. «*Altså det biografiske er gøy, jeg er kjempenysgjerrig som menneske. Jeg synes det er veldig spennende. [...] Men det er likevel noe annet en det dype, skriket, følelsene, savnet, hevnen, raseriet. For det er jo ikke bare gode følelser. Og de følelsene kjenner jeg kan tappe på en måte.*»

Hanne sier også at hun tenker at hovedfokusset i hennes sørgesamtaler er på de sørgende. Hennes egen agenda er mindre viktig. «*Jeg er ikke så opptatt av hva vi skal gjøre nå. Det viktigste er dem [de sørgende].*»

Alle informantene sier at sørgesamtalen har flere aspekter. Både Hanne og Paul trekker frem viktigheten ved å snakke om minner om den avdøde, som de sørgende sitter igjen med. «*Tanken i en sørgesamtale er jo at vi skal hente frem minner og bilder.*» «*... poenget med den samtalen er jo at vi gir hverandre minner.*»

«Jeg er opptatt av at det skal være skikkelig»

Når jeg spør Hanne om hva som er hennes hovedmål når hun kommer til en sørgesamtale svarer hun først at dette er et spørsmål som er vanskeligere å svare på i dag enn da hun var ny i presterollen. Videre kan vi se at hun svarer at det aller viktigste er måten hun møter de

sørgende på. De skal kjenne seg ivaretatt. Dessuten skal hun gjøre et skikkelig arbeid og hun skal ha nok tid for de sørgende.

«Hadde du spurt meg når jeg var ny som prest, hadde jeg sikkert klart å svare veldig greit. Jeg tror kanskje målet for samtalen er at de skal være avslappa. At jeg skal møte de på en måte slik at de kan slappe av. Og kjenne seg ivaretatt[...]at de skal kjenne seg sett og møtt. Det tror jeg kanskje er det viktigste[...]Jeg er opptatt av at det skal være skikkelig[...]at jeg skal ha tid. At jeg ikke skal ha det travelt.» Videre sier hun om de sørgende: *«Ja jeg tenker at de skal bli møtt seriøst, at de skal bli tatt på alvor, at jeg skal lytte, at jeg skal lytte etter hva er det faktisk de trenger, ønsker. De skal bli tatt på alvor.»*

På spørsmål om hva hun mener med skikkelig svarer hun at: *«Det er en [min understrekning] gang i verdenshistorien at dette mennesket skal gravlegges, og da kan man ikke gjøre det lettvent. Det må være grundig og skikkelig og gjennomarbeida.»*

Har prestene en klar agenda?

Johannes svarer igjen noe annerledes enn Hanne på spørsmål om hva som er hans hovedmål med sørgesamtalen. Han svarer med å dele hovedmålet sitt inn i 3 deler: *«Jeg tror jeg kan si at det er tre ting. For det første, å bli litte grann kjent med familien. Få vite hvem de er og for at de tilsvarende skal få møte meg også. Skape litt trygghet. Og så tenker jeg at jeg ønsker å gi rom for å snakke om det de har opplevd[...] Og det tredje er den praktiske forberedelsen. Som regel er det jeg som holder minnetalen. Og da trenger jeg å få stoff til den. Få vite hva de vil at jeg skal si. Og andre praktiske ting rundt gjennomføringen av seremonien.»*

Selv om alle prestene med seg en agenda inn i sørgesamtalen, så kan vi se at noen av informantene snakker om en litt mer fleksibel tilnærming. Silje sier at hun har en overordnet agenda, men lar de sørgende i hovedsak styre samtalen. Hun sier: *«Så lar jeg det flyte litt, og lar de få fortelle. Jeg tror jeg nå har en litt mer overordna agenda, ikke så mye at jeg skal ha svar på det og det og det.»* Hanne sier at hun ikke har noen klar kjøreplan for sørgesamtalen. *«... jeg har ingen liturgi for en sånn sørgesamtale...»* sier hun.

Silje synes det er viktig å få samlet mange til sørgesamtalen. Hun vil gjerne ha et så bredt bilde som mulig av den avdøde. Når jeg spør henne om hva som gjør en sørgesamtale til en

god samtale svarer hun: «... når jeg på forhånd har klart å samle så mange som mulig til den sørgesamtalen, slik at flest mulig kan fortelle sin historie og delta. Slik at man får et bredt bilde, og alle for delt noen ting.»

Utfordre de sørgende

Noen av informantene ser på sørgesamtalen som en mulighet til å utfordre de sørgende på forskjellig vis. Paul har etter hvert sett viktigheten av å utfordre de sørgende til å se den avdøde dersom de ikke har fått gjort dette før. «Men jeg bruker litt tid da på, hvis det er noen der som ikke har vært der i dødsøyeblikket, at de kanskje skal se den avdøde. Og på en måte presser folk litte grann på det. Det er jo folk som vil beskytte seg, men jeg forteller at det er nå du kan velge liksom. Og så, jeg presser jo ikke, de får velge selv. Men jeg tar det opp liksom.» Senere i intervjuet kommer dette temaet opp igjen og da sier Paul at det er viktig at de får satt ord på hvordan de opplevde dødsøyeblikket. Han graver litt der, sier han.

Hanne sier at pårørende oftere og oftere tar utfordringen det er å holde minneordene selv. «Jeg opplever i praksis at oftere og oftere at de pårørende har minnetalen. Men jeg opplever veldig sjelden at de vil det når jeg kommer.» Hun svarer bekreftende på oppfølgingsspørsmål om dette er noe hun ønsker for dem og hjelper dem til å tørre.

Like forhold for alle

Et annet aspekt som er viktig for Paul er å behandle alle sørgende likt. Han ønsker å gi alle den samme behandlingen uavhengig av hvor vellykket den avdøde var. «Det jeg prøver på er at det skal være likt da uavhengig om du er Kong Salomo eller... Jeg prøver at samtalene er like da. Så det er ikke sånn at en som er vellykka får det bedre enn en som har tabba seg ut i livet.»

Paul har også reflektert en del over hvordan classeskille kan påvirke samtalen. Dette går både på trygghet, sosiale koder og utdanning. Dersom du som prest har en tydelig forståelse av at du hører hjemme hos akademikerne vil du kunne møte en del utfordringer. Han sier; «...det er ikke alltid lett da. Vi prester er jo litt småborgerlige hele gjengen dessverre. Du blir

liksom sånn og det tenker jeg er litt skummelt. At du bærer med deg en konformitet i forhold til koder. At man tenker at akademikere er akademikere og arbeidere er arbeidere og det er en utfordring i møte med mennesker å få en god dialog når det er du som er kulturbærer og er mer bekvem.»

Tydligere agenda med årene?

Når jeg spør mine informanter om hvordan sørgesamtalene har forandret seg med tiden som de har vært i prestetjeneste, får jeg to svar som er av interesse i forhold til prestens agenda. Johannes sier at han vet mer om hvor han vil i sørgesamtalen. Siden han har skrevet en del minneord, så sier han at han nå har en bedre utarbeidet liste over hva han vil spørre de etterlatte om. *«Jeg vet en del mere om hva jeg vil når jeg kommer til en sørgesamtale. Og jeg ramset opp en del punkt om hva jeg pleier å ha med i en minnetale. Og den listen har utviklet seg etter hvert som jeg har hatt en del sørgesamtaler og skrevet en del minnetaler.»*

Hanne sier at det med årene er lettere å ta plass og ha en agenda. Hun sier at hun tidligere var *«mye mer redd for å ta styring, og spørre. Og ha en agenda da. Jeg var redd for å ta for stor plass.»*

Som vi ser så har mine informanter tydelige tanker om hva som er deres hovedmål og hovedfokus i sørgesamtalen. Vi legger merke til at det er noe ulike syn hvor for eksempel Johannes og Hanne vil legge hovedtyngden. Johannes er opptatt av det påfølgende minneordet som skal skrives, og ønsker derfor å ha mest fokus på den avdøde. Hanne uttrykker tydeligere at det er de sørgende som står i fokus. (Dette vil jeg komme nærmere tilbake til senere når jeg skal presentere temaene den biografiske og den emosjonelle ivaretagelsen.)

Selv om det ikke går under hovedmål legger både Hanne og Paul vekt på sørgesamtalens mulighet til å utfordre de sørgende.

Silje nevner også viktigheten av å samle flest mulig til sørgesamtalen for å få et bredt bilde av den avdøde. Alle er enige om at en sørgesamtale skal ha flere mål, men likevel svarer de noe ulikt på hvor hovedfokuset bør ligge.

Både Hanne og Johannes sier at de med årene vokser frem en trygghet i rollen. Denne tryggheten fører igjen til at man vet hva man vil i samtalen, og at man kanskje bringer med seg en tydeligere agenda inn i samtalerommet.

3.4 Interaksjon mellom presten og de etterlatte

Sørgesamtalen er et møte mellom prest og de etterlatte i uken mellom dødsfallet og gravferden. Inn i dette møtet har ofte både prest og de etterlatte med seg noen tanker om hvordan dette skal bli. Det er ikke alltid forventningene stemmer overens med hvordan dette møtet arter seg. Personlig kjemi spiller alltid inn i en samtale, men har prestene noen tanker om hvordan de bør opptre i samtalen slik at de oppnår sine mål med samtalen? Vår måte å snakke og te oss på ligger i personligheten. Hvordan har disse personlighetstrekkene betydning for samtaleklimaet? Interaksjon eller samhandlingen mellom partene i sørgesamtalen er et omfattende tema som kan romme mye. Jeg vil i det følgende presentere erfaringer og tanker som prestene kom med av aspekter innenfor dette temaet.

Inngangen i samtalen

Silje mener at inngangen i sørgesamtalen er svært viktig for å etablere både en trygghet og en god kjemi. Dette vil kunne få betydning for hvordan resten av samtalen løper. Hun sier; *«... det har mye å si hvordan samtalen utvikler seg, hvordan man etablerer en kjemi i starten, eller etablerer et rom der vi kan snakke om hvordan det har vært...»* Hun peker også på hvordan dette har med personlighet å gjøre; *«Og da er det jo veldig personavhengig om man får til en god samtale eller ikke. [...] Det er jo avhengig av meg som person, men det er også avhengig av de som jeg snakker med [...]om man er vant til å snakke om ting i det hele tatt.»*

Paul er den av informantene mine som tydeligst tegner et bilde av at samtalene hans følger et fast mønster. Han deler nærmest samtalen inn i tre deler der hans plass og fokuset på han

selv varierer. Han har også noen tanker angående starten av sørgesamtalen; «...det er viktig at de (sørgende) er i fokus først da. Og at det starter i empatien. Det tenker jeg er viktig moment da. For da blir de[...]sett.»

«Jeg noterer aldri»

Flere av mine informanter peker på viktigheten av det å være til stede med hele seg. Det å notere underveis i samtalen kan være et forstyrrende element. Det er grunnen til at Hanne velger å ikke skrive ned informasjon underveis. «Jeg skriver aldri, jeg noterer aldri.[...] For jeg synes jeg blir så opphengt i de ordene jeg har skrevet ned.» Hanne har erfart at det å notere underveis gjør noe med intensiteten i samtalen. «For det er noen perioder som jeg har skrevet underveis[...]Og da klarer jeg ikke holde den samme intensiteten i samtalen.»

Selv om hun har god erfaring med å gjøre det på denne måten, mener hun at dette kanskje ikke er metoden som passer alle. Hun sier;«... det er vel erfaringen min at jeg fungerer bedre hvis jeg ikke skriver og ikke er så opptatt av det formelle. Men for andre ville det kanskje være umulig å gjøre det sånn.»

Det å nærmest legge igjen skriveblokken hjemme kan også skape noe usikkerhet i samtalen forteller hun; «I starten når jeg kom hit, for 9 år siden, ble jo folk helt rysta. De ble jo kjemperedde. Nå har ho vært her i 2 timer og ho har ikke skrevet ned noen ting enda. [...] Jeg sier at jeg ikke skriver ned noe, men jeg kommer til å huske alt det dere sier. [...] Men nå har de også en erfaring. For ryktene går jo. Så nå trenger jeg ikke si noe om det.»

Silje velger å notere underveis, da hun selv sier at hun har dårlig hukommelse. Men for å være så mye som mulig til stede i samtalen snakker hun om en frihet til notatene sine. Sorteringsjobben blir satt på vent, og dette gir henne frihet «Ja, det gir mer frihet til bare å høre og se meg omkring. Se mere etter reaksjoner. Men selvfølgelig så må jeg notere for det er jo viktige ting som dukker opp, men jeg har nok løftet blikket og hjertet for å ta de tingene som er viktig» sier Silje.

Humor i samtalen

På tross av alvorret i situasjonen, synes Hanne det er en styrke å kunne bruke humor i samtalene. På denne måte får hun de sørgende til å fortelle om flere sider ved den avdøde og settingen den avdøde levde i. «*De skal bli tatt på alvor, samtidig som jeg gjerne kan bruke humor. [...]det å kunne veksle for å få med hele bildet.*» Også for sorgprosessen sin del er det viktig med humor og latter i samtalen sier Hanne: «*Jeg tror ikke at humor stenger for tårene, men jeg tror det er motsatt. At det er lettere.*» På spørsmål om humor letter stemningen i samtalen svarer hun: «*Ja, det er jeg helt sikker på. Det er ikke alltid det fungerer så godt da.*» «*Jeg prøver å være den jeg er uansett*» sier hun.

Johannes trekker frem noe av det samme i det han sier: «*... det er en fin ting å kunne le litt i en begravelse også, hvis det er på grunn av en morsom historie eller en morsom side ved avdøde.*» Selv om Johannes her snakker om selve begravelsesseremonien så ligger det implisitt at de samme historiene eller sidene kan ha kommet frem i sørgesamtalen på forhånd.

En god kommunikasjon.

Det er ikke alltid samtalene flyter like godt. Flere av informantene mine har erfart dette og reflektert over hva som kan være grunner til at samtalene ikke blir så dynamiske. Silje mener å ha erfart at de sørgende kanskje har en annen forventning til hva samtalen skal være enn det hun selv har. En slik forventning både til hva en sørgesamtale er og til hvordan man skal forholde seg til presten kan stenge for den gode samtale.

Hun sier; «*Og vi har kanskje forskjellige forventninger av og til tenker jeg, til hva man skal gjøre i en sånn samtale. Nå kommer presten, og så må vi dekke på med fint service og så skal vi ha respekt og så er det lite som blir sagt[...] Og det er en situasjon som kan være vanskelig.*»

Andre ganger kan man bli mer usikker på sin egen måte å opptre på. Dersom de etterlatte er tause kan man begynne å tenke kritisk på sider ved seg selv. Dette kommer frem i det Silje sier: «*I noen tilfeller kan man jo oppleve å ikke få noe ut av dem, og da kan jeg jo oppleve det som et nederlag. At jeg ikke stilte de rette spørsmålene[...] eller at det kanskje var et eller*

annet ved meg som gjorde at det ble sperringer for dem. Da må jeg jo ta en liten analyse på det etterpå.»

En annen ting som kan ødelegge for en god kommunikasjon i samtalen er dersom presten ikke gir nok rom til de sørgende. Paul mener at det er viktig å være bevisst på hvor stor plass han skal ta, og når i samtalen han skal ta plass. Han frykter «..at presten blir stor. At han tar stor plass. [...]Fordi jeg kommer som en autoritet, og da er det viktig at jeg er bevisst på hva jeg gjør i første biten (av samtalen- min presisering). Og da er det ikke min plass, min rolle som skal ha fokus. Men etter hvert så kommer det, etter hvert så trengs det, men det må jeg vente med.»

På spørsmål om hva som gjør en samtale til en god samtale er svare fra Silje rettet mot samspillet mellom den sørgende familien og henne selv. Silje poengterer at de gode samtaler er samtaler som flyter, og at det ikke bare blir spørsmål og svar. Ho sier; « Det er når jeg får god kontakt med familien[...]Og når jeg klarer å få i gang en samtale der de forteller mer enn at jeg stiller så mye spørsmål.»

Ikke alle har lik form og intensitet på sin kommunikasjon, og ikke alle er like snakkesalige. Johannes sier at i slike møter må han justere seg litt. «noen prater ikke så mye, og da må jeg spørre litt mer» Mens Silje har erfart at «.. en eller to [...] drar samtalen veldig mye. Og forteller sin versjon. [...]Jeg sitter så jeg ser alle, og prøver å involvere alle ved å stille spørsmål til de direkte.» «Det kan være at jeg sier; Nå ser jeg at du reagerte på litt på det ho sa, kan du fortelle litt om hvordan dette er for deg?»

Hindringer på veien.

Flere av mine informanter peker også på at ulike temaer kan bli til hinder for en god kommunikasjon. Det å snakke om kirketilhørighet eller tro hos den avdøde kan i enkelte tilfeller stenge for åpenheten. Jeg oppfatter at Paul er tydelig på at et slikt tema kan være til hinder, selv når det ikke snakkes direkte om dette. Dersom presten går inn med holdninger som går på frelse eller fortapelse, så gjør dette noe med møte.

«... der har vi en stor utfordring i forhold til sørgesamtalen i en norsk kirkevirkelighet[...] I forhold til at du [presten] ubevisst bærer med deg en tro. Og folk «senser» den fornemmelsen

at dette går nok ikke bra gutten min. Og det tenker jeg er en kjempeutfordring. [...]Og det er jo en måte å tenke kristendom på. At det er en kunnskap eller ord som Gud godtar [...]. Hvis du bærer med deg den grunntraa at Gud gir deg en passerseddel, så har du en stor utfordring i møte med pårørende.»

Samtaler, der tro og kirketilhørighet blir et mer uttalt tema, kan bli gjenstand for lukkethet og usikkerhet. Silje har merket dette av og til: «*Noen ganger føler jeg det som en sperre. At de må forsvare det(det at de ikke har noe forhold til kirken).*»

Noen kan føle en viss prestasjonsangst i møte med prest. Er min livsførsel bra nok for presten? Dersom det å bringe tro på banen får de sørgende til å føle seg underlegne presten i livsførsel er også dette noe som kan føre til et anstrengt forhold i samtalen. Johannes sier noe om dette: «*Men hvis det er noe som ligger litt latent hos en del mennesker så har jeg ikke lyst til å gjøre noe som kan aktivere det. Og da tenker jeg at da vil relasjonen vår i den situasjonen bli litt mer anstrengt.*»

Noen ganger kan det også hende at de sørgende holder «kortene tett til brystet» av andre grunner. Dersom det er sider ved den avdøde eller andre i familien som er tabubelagte, så kan dette ha konsekvenser for samtalen.

Hanne forteller at «*det er noen ganger at jeg sitter med følelsen at det er noe de ikke sier her. Og så spør jeg; nå kjenner jeg meg litt usikker. Jeg føler at det er noe som dere ikke sier. Det er ikke sikkert det er relevant for begravelsen, men er det noe her som jeg bør vite?»*
«*Noen ganger sier de ikke noe, men da går jeg til andre og spør. Det liker jeg ikke, men jeg må vite noe så jeg kan styre unna.*»

Paul snakker også om slike situasjoner og gjør en innsats for å få frem det usagte. «*Dårlige samtaler er hvis du skjønner at det er noe de holder hemmelig da. Og da må jeg lirke det frem.*»

Å overta de sørgende sine følelser

I møte med andre mennesker er det fort gjort å overta andres følelser ubevisst. Dette kan også skje i sørgesamtalen. Jeg får et inntrykk av at Hanne har jobbet mye med denne

utfordringen. Hun kan fortelle om hvordan de sørgende sine følelser påvirket henne i stor grad i starten av prestedtjenesten. «(Det) var mye mere overveldende. Jeg fikk liksom de følelsene som de hadde. Når de var lei seg så ble jeg også lei meg. Jeg arvet stemningen.»

Fremdeles påvirker dette henne, spesielt når det er egen sorg som skal håndteres samtidig. Da jeg spurte om dette fremdeles påvirker henne var svaret; «Ja, det gjør det. Men det varierer veldig. Faren min var syk for noen år siden, hadde kols. Å, guri malla, jeg trodde alle som døde det året hadde kols[...]. Alt var liksom så likt. Jeg følte at jeg begravet faren min hver eneste dag. Så det var veldig vanskelig. Jeg måtte si til meg selv at dette er ikke faren min.»

I samtalene er hun seg dette bevisst, og prøver å sette et tydelig skille mellom det som er hennes eget og den sorgen som er hos de etterlatte. «Jeg prøver å skille mellom mitt eget, selv om det ligner. [...]sørgesamtalene er jo så stappa fulle av sorg. Og når det er så innmari sterke følelser så kjenner jeg behov for å beskytte meg. [...] det er jo sånn at jeg innimellom kan føle meg helt overvelda. Og da må jeg minne meg på at det er ikke min sorg»

Silje reflekterer også over denne overtakelsen av følelser. Hun tenker seg at her kan det ligge et behov hos de etterlatte til å dele sine opplevelser og nærmest legge det over på presten. Ho sier at ho «får ofte høre mye sykdomshistorie. Og det tror jeg også er en projisering av hva de har opplevd. [...]Alt de har sett og opplevd. I noen tilfeller har jeg fått utførlige beskrivelser om sår og...»Men Silje sier at dette ikke er noe stort problem for henne.

«For min del er det veldig sjeldent at jeg overtar følelsene, men man blir jo påvirket av følelser og følelsesuttrykk. [...]Det er veldig enkelt å holde disse på en profesjonell avstand. Det er klart at det oppstår situasjoner der jeg tenker på egne tap i mitt eget liv.. [...]Da kan det hende at jeg har gått hjem med en tung følelse eller en trist følelse. Men jeg kjenner meg selv såpass godt at jeg vet når det er mitt og når noe er andres, på en måte. Sånn at jeg kan identifisere, nå er det derfor jeg reagerer sånn.»

Paul snakker litt mer generelt om dette. Han snakker mere om utfordringer man kan komme borti som storbyprest. «Det som var utfordrende her var jo at det var mange som døde alene. [...] Og det kan jo gjøre noe med deg avhengig av hvordan du har det sjøl. En som da lever alene kan jo kjenne på angsten av det.»

Han distanserer seg om det skulle bli for mye følelser. «Og så har jeg lært meg at dette er ikke mitt liv. Når jeg går ut døra så, jeg orker ikke gå alt for mye inn i det.»

Paul peker også på at han ikke jobber med en eventuell dårlig samhandling innad i familien til den avdøde. «For det er ikke derfor jeg er der, for å rydde opp i hvordan de forholder seg til hverandre.»

Veiledning

Det er ingen av mine informanter som nå har regelmessig veiledning i forhold til sørgesamtaler. Johannes sier at det hender av og til at sørgesamtalene blir gjenstand for veiledning, men at dette er ofte i forbindelse med «de mer spesielle [dødsfallene]» Da kan han diskutere valgene han gjorde underveis. Elles kan det være «godt å fortelle det til noen. Og få det litt ut av systemet» sier Johannes.

Hanne gikk i veiledning før, men nå bruker hun stort sett mannen sin dersom det er noe vanskelig hun trenger å snakke om. «Og da er det fokus på hva jeg synes er vanskelig. Han aner ikke hvem jeg driver og begraver. Og når jeg ikke sier navn så har han ikke peiling.»

Paul ser behovet for veiledning først og fremst i «såanne heavy saker». Og Silje sier at det kan være mer fruktbart å snakke med en lokal prest som kanskje kjenner situasjonen. Hun trekker også frem tidsaspektet, og ser for seg at veiledningen bør skje innen gravferden.

Jeg opplever at alle mine informanter har et reflektert forhold til seg selv som samtalepartner. Både Silje og Paul snakker om hvor viktig inngangen i samtalen kan være. Hanne velger å ikke notere underveis fordi hun mener samtalene blir bedre av å velge slik. Alle informantene mine ønsker seg en god dynamikk i samtalene sine, og både Johannes og Hanne bruker gjerne humor for å oppnå dette. Noen ganger kan denne «flyten» utebli. Flere av mine informanter har pekt på mulige grunner til dette. Dersom de sørgende selv ikke spesielt tar opp eksistensielle temaer, vegner informantene mine selv å åpne dette rommet.

Å møte sorg kan være utfordrende. Noen ganger kan man gå så inn i prosessen at man overtar andres følelser. Hanne, Silje og Paul har både erfaringer og reflektert over dette. Samtlige påstår at det går greit å holde en profesjonell avstand.

Vi ser også at ingen av mine informanter går regelmessig til veiledning i forbindelse med denne arbeidsoppgaven.

3.5 Presten som riteleder

Sørgesamtalen står i sammenheng med gravferden. Sørgesamtalen er et bindeledd mellom døden og riten, og fungerer som forberedelse både for prest og de sørgende. Jeg vil nå se på hvordan mine informanter binder sørgesamtalen opp mot den jobben som skal gjøres på selve gravferdsdagen. Hva blir viktige elementer i sørgesamtalen dersom den skal forberede gravferden? Jeg vil her presentere prestenes egne tanker rundt dette tema.

Sørgesamtalen som forberedelse til seremoni

Hanne legger vekt på at sørgesamtalen har en verdi i seg selv. *«Samtidig som den er en forberedelse til en kirkelig handling.»*

Johannes peker på at de sørgende ofte ser på denne samtalen som et forberedende møte opp mot begravelsen. *«De bruker presten til å forberede og gjennomføre seremonien.»* Det er viktig at presten også har selve riten i tankene i sørgesamtalen, slik at de sørgende kan føle seg godt forberedt til dagen. Han sier at noe av oppgaven hans er å *«hjelp dem gjennom begravelsen sånn at de er forberedt, at de vet hva som skjer slik at de er relativt trygge når de kommer og at de opplever det som en tross alt god og verdig avskjed.»*

Paul sier også at han forbereder de sørgende på hva som skal komme i gravferden. Han synes det er viktig å gå gjennom både liturgi og tekster som skal leses med de etterlatte på forhånd. Slik kan de bli forberedt på ordene som blir sagt, og hva ordene betyr. *«I forhold til liturgien, så sier jeg jo liturgien. Når jeg går igjennom tekstene, hva handler den teksten og*

den teksten om. [...]Jeg sier hele ritualet i samtalen for å forberede de på hva jeg sier. Poenget mitt er at de skal vite hva jeg sier.» Paul går også nøye gjennom alt det praktiske for å gi dem en trygghet på hva som skal skje. «Så er det litt hva som skal skje på tirsdag da. Da går jeg igjennom ritualet med dem da.[...]...når klokken har ringt så kommer jeg inn, og så sier jeg at de bør prøve å sitte på begge sider av midtgangen. Jeg synes det er så dumt når det er tomt fremme på høyere side.[...] Det er litt sånn praktisk da.»

Paul har reflektert en del over forholdet mellom sørgesamtale og begravelsen. Når vi snakker om hvorvidt følelser kommer frem i sørgesamtalen kommenterer han at hans erfaring er at sorgen mest får utløp i gravferden. Sørgesamtalen er i så måte en forberedelse av følelsene.

«Sånn at sorgen kommer mest i bisettelses-settingen. [...]Jeg tenker at sørgesamtalen er en forberedelse til bisettelsen da. At det er der følelsene kommer. Og det er nok en kontrollert vei mot det. Det viktigste skjer ikke i sørgesamtalen, men det er et verktøy mot bisettelsen. Den er for å synliggjøre hva som skjer. Dere er igjen, og den andre reiser.»

Hanne forteller at hun av og til gråter i starten av gravferden. Dette kan hun nevne for de etterlatte. Ho sier at ho gjør dette for å forberede dem, slik at de ikke skal bli usikre på om presten klarer oppgavene sine. Ho sier for eksempel; «Da må dere bare vite at da gråter jeg[...]Og da slipper dere å ta ansvar for meg og være redde for at ikke jeg greier å fullføre, for det klarer jeg.»

Valg av bibeltekster til seremonien

Dersom presten involverer de etterlatte i valg av bibeltekster til gravferden, så bruker de gjerne sørgesamtalen til å gi de etterlatte denne muligheten. Hanne sier til de sørgende: «dere vet jo at i begravelse så er det en del tekster som skal leses. [...]Og så spør jeg; er det noen tekster som dere vet at ho mor likte veldig godt? Og hvis det er det så tar vi den. Selv om den kanskje ikke står i lista. For da er det helt opplagt»

Johannes forteller om det samme: «Så sier jeg noe sånt som at i en begravelse hører det også med noen bibeltekster og en liten andakt. Har dere noen ønsker angående bibeltekster?» Han påpeker at det ikke er så ofte de sørgende har noen ønsker, men «...

andre ganger har jeg opplevd at de har kommet med tydelige bestillinger som at denne teksten vil vi at du skal tale over. Eller dette tema.»

Silje spør også etter om det er bibeltekster som har betydd spesielt mye for den avdøde. Hun oppfordrer til og med de etterlatte til å se gjennom den av avdødes bibel, etter understrekninger. *«Og så kan jeg spørre om det er tekster ifra bibelen eller bønner som de i familien eller personen selv likte. Og i noen tilfeller, der det kommer frem at personen hadde en tro, så har jeg kanskje oppfordret de til å finne frem bibelen og se om det er noen understrekninger der som de kan bruke»*

Valg av salmer til seremonien

Når det gjelder valg av salmer som skal brukes i begravelsen er saken en litt annen. Alle mine informanter sier at salmevalg stort sett er unnagjort før sørgesamtalen i møte med begravelsesbyrået. Johannes synes dette kanskje er litt uheldig. Dette begrunner han med at det er han som forrettende prest som står som ansvarlig. *«Og der har jeg tenkt noen ganger at [...]salmene ble tatt med meg, heller enn med begravelsesbyrået, siden det er jeg som faktisk er ansvarlig for seremonien.» «Jeg liker ikke å gå til en seremoni uten å vite hva som skal skje.»*

Han peker også på at valg av salmer kan fortelle noe om den avdøde og familien. Den prosessen det er å velge ut salmer kunne Johannes godt tenke seg å være med på.

«Det har med at det er jeg som er ansvarlig for å gjennomføre seremonien, og i det heletatt kunne jeg da tenke meg at jeg hadde hele ansvaret for forberedelsen[...]Det er også noe med å høre hva som er grunnene til at de velger disse sangene. Er dette noe som betyr noe spesielt for dere? Det er klart, det går jo an å [snakke om salmene] selv om de er tatt opp på forhånd også. Men jeg tenker at det hadde vært fint å være med i akkurat den prosessen også. Og det hender jo noen ganger at når vi snakker om musikken i begravelsen så får jeg vite ett eller annet om avdøde. At denne sangen betydde mye for ham eller ett eller annet. Og så kan det gi litt innspill til minnetalen eller til gravferdsandakten.»

Silje er fornøyd med denne ordningen. *«...jeg synes det er greit å slippe det med salmevalg.»* Selv om salmene er valgt på forhånd kan hun benytte sørgesamtalen til å høre om det er

noen spesielle grunner til at det ble nettopp disse salmene. *«..når jeg ser på salmene som de har valgt så kan jeg spørre om dette er samler som de er spesielt gald i eller som personen selv likte godt. Jeg ser om det er bevisste valg som er gjort bak dem.»*

Minneord

I gravferder kan det holdes (og i de fleste tilfeller holdes det) et minneord over den avdøde. Dette minneordet skal trekke frem, i korte trekk, livsløpet til den avdøde, egenskaper, minner og bilder som de etterlatte sitter igjen med. Noen ganger skrives og holdes dette av den forrettende prest, men dette er også noe de etterlatte selv kan gjøre. Johannes, som ofte gjør dette selv, sier at han trenger stoff til dette minneordet i sørgesamtalen. Han sier: *«Som regel er det jeg som holder minnetalen. Og da trenger jeg å få stoff til den. Få vite hva de vil at jeg skal si.»*

Han sier videre at han har en del tanker om hva som bør være med i dette minneordet. Dette gir seg utslag i hva han spør etter, men han er også åpen for hva de etterlatte selv ønsker skal bli sagt. *«Og da har jeg en gitt mal i hode på hvordan jeg gjør det. Hva jeg vil spørre etter, og hva jeg pleier å ha med i en minnetale og sånne ting, samtidig som jeg selvfølgelig er opptatt av hva de ønsker å ha med.»*

Silje snakker også om sammenhengen mellom sørgesamtalen og minneordet. Det er viktig å lytte etter hva de etterlatte vil ha frem om den avdøde. *«Og der jeg samtidig får en opplevelse om hva som er viktig for familien at vi trekker frem i en minnetale. For ofte så er jo samtalen- vi jobber jo imot å få en minnetale ut av dette her.[...] (M9) Man har det produktet som man skal stå igjen med til slutt.»*

Paul sier også at det er mest vanlig at han selv holder minneordene. Likevel er han veldig opptatt av at dette er de pårørendes minneord. Han kan hjelpe til med formuleringer og stille sin stemme til disposisjon, men dypest sett så er det de som eier minneordet. *«Og så sier jeg som regel da at de kan låne munnen min til å sette ord på det de vil ha sagt ved pappas bære. [...]...det er ikke mine ord, men jeg hjelper dem til å formulere det som hva enn*

er. [...] Jeg må si at det dere sier er ikke det samme som det jeg skriver. De eier fremdeles kontroll på orda da.»

Generelt sett mener han at dette er et aspekt prester bør tenke igjennom og ta stilling til.

«Ja, jeg tenker at den mest spennende og viktigste innfallsvinkelen her, er den om hvem som eier minneordene. Prestens selvopplevelse i en minnesamtale. Er han der på vegne av noen eller er han der for de pårørende?»

Både Silje og Hanne tenker gjennom mulige tale-temaer i løpet av samtalen. Silje sier:

«Minnetalen er jo en del, men det er jo en andakt også. Og det er fint hvis de kan belyse hverandre. Om det er et element i historien om den avdøde som jeg kan dra over til en andakt.»

Mens Hanne sier: *«Jeg tenker i samtalen[...]på hvor er disse i forhold til en andakt.»*

Forberede de sørgende på deltakelse

Noen av de pårørende velger å holde minneordet selv. Det er kanskje Hanne som i størst grad opplever dette. Hun pleier å bruke sørgesamtalen til å presentere denne muligheten for dem. [...]. Etter at hun har spurt om det er noen som vil si noe i kirka så *«snakker jeg litte grann med dem om at det ikke er noe press. Det er ikke noe de må, men hvis det er viktig for dem. Ville du angre etterpå, at du ikke gjorde det, og fordi du etterpå kjenner at dette hadde jeg faktisk klart? Så er det bedre og tenke nå at dette klarer jeg, og så kommer du til fredag da og så kjenner du at dette klarer jeg absolutt ikke, så har du i alla fall gjort ditt beste.»* Det er ikke alle som gjør dette, men de fleste deltar med noe: *«Men det er sjelden at ingen sier noe.[...]Jeg har en veldig trygghet. Jeg er ikke redd for å slippe folk til. Og jeg er ikke redd for å gi fra meg styringa.»*

Det kan se ut som om denne praksisen henger sammen med Hannes bilde på seg selv.

Hennes selvforståelse bringer de sørgende på banen. Hun sier; *«Jeg tror at det er fordi at jeg er så innmari vanlig. Jeg tenker at hvis jeg kan holde en minnetale så kan alle det. Jeg er liksom en del av fotfolket selv om jeg har en teologisk utdanning.»*

Silje spør også om det er noen i fra familien som kan tenke seg å si noe i kirken. *«Jeg pleier å spørre om det er noen som vil si noen ting i kirka. [...] Av og til så ønsker de det. Som regel så ønsker de at presten skal si noen ting fordi de tror at de selv ikke orker det i den situasjonen. For det blir for nært.»*

Det er også andre informanter som snakker om deltakelse fra de pårørende i selve gravferden, og bruker sørgesamtalen til å forberede dem på dette. Dersom det er barn til stedet, i passende alder, så oppfordrer han dem til å tegne tegninger, ta dem med til kirken og legge dem på kisten.

Han sier: *«Og jeg oppfordrer til at de leser blomster selv da, og så sier jeg ofte til barnebarn, eller de barna som er da. Mellom 2 og 10 at de kan tegne. [...] Og så kan da ungene komme og legge på tegningene på kista i begravelsen da. [...] Og så pleier jeg å si at de kan legge på roser da.»* *«Og så har jeg jo sagt i starten at jeg ønsker mest mulig deltakelse fra de pårørende, så det ligger jo der.»*

Som vi ser så bruker alle mine informanter sørgesamtalen til å forberede seremonien på ulikt vis. Johannes synes det er viktig å forberede de sørgende på gravferdsdagen, slik at de kan være trygge på hva som skal skje. Paul synes også dette er viktig, og velger å bruke store deler av samtalen til å gå igjennom hele liturgien med de etterlatte. Han peker også på at samtalen er en forberedelse for de følelsene, da han mener at det er i selve gravferden følelsene får ordentlig utløp. Hanne vil gjerne forberede de sørgende på hennes egne reaksjoner.

Det er en rekke valg som må gjøres før begravelsen. Flere av mine informanter velger å involvere de sørgende i blant annet valg av bibeltekster som skal leses i begravelsen. Sørgesamtalen er stedet dette gjøres. Det kan virke som om mine to yngste informanter er noe mer forsiktig med å sleppe de sørgende til i deltakelsen.

Salmene er som regel valgt sammen med begravelsesbyrået, men kan også bli gjenstand for samtale. Minneord og tale er viktige deler av begravelsen, og mine informanter bruker samtalen på å forberede dette. Både Hanne og Silje tenker gjennom hvordan minneord og

talen kan belyse hverandre. Deltakelse fra de sørgende er også noe mine informanter ønsker seg, og sørgesamtalen er en min anledning til å avklare hvem som skal gjøre hva.

3.5 Den biografiske ivaretakelsen

«Jeg skal lytte etter hva er det faktisk de trenger» sier Hanne. I sørgesamtalen vil hun som prest lytte etter behov hos de etterlatte. De sørgende har ulike behov som presten bør være seg bevisst og søke å ivareta. Noen mennesker har mange behov, andre har få. Noen ganger er behovene ikke så tydelig uttalt. Det kan være vanskelig å be om hjelp, og det kan være vanskelig å kjenne sine egne behov. Men hvilke behov mener mine informanter at de sørgende kommer med? Og hvilke behov skal dekkes i sørgesamtalen?

Jeg har valgt å dele inn de følgende tanker og meninger rundt dette feltet etter Sjur Isaksens artikkel «Underes time. Tre perspektiver på den sjelesørgeriske samtalen»⁶⁴ Isaksen deler inn i tre tenkelige behov og dertil hørende ivaretakelsen av disse behovene. Først presenterer jeg aspekter vedrørende den biografiske ivaretakelse, deretter aspekter vedrørende den emosjonelle ivaretakelse, før jeg til slutt tar for meg aspekter ved den eksistensielle ivaretakelse.

Den biografiske ivaretakelse handler om fortellingen som de sørgende kommer med. Fortellingen om livet til den avdøde, fortellingen om eget liv og fortellingen som har oppstått i delt liv. Hva skjer når de sørgende kommer med ulike historier og bilder av den avdøde? Hva består fortellingene i, og hvorfor er det så viktig å få fortalt dem? Hvordan snakker vi sant om livet? Jeg vil nå gjengi meninger som mine informanter har rundt disse spørsmålene.

---

⁶⁴ Isaksen 2011

Behov

Hanne sier at hun i sørgesamtalen «... får litt oversikt over hvem jeg har foran meg og hvilke behov som er der.» Og sier at «... jeg har de pårørende i fokus tror jeg.»

Johannes sier at det er viktig at man i sørgesamtalen er «..åpne for at behov som er der, kan bli dekket.»

På spørsmål om hva som er tydeligst fremme i Johannes sine sørgesamtaler svarer han med; «Sørgesamtaler handler som regel mest om avdøde. Ja, det er det mesteparten av tiden går til». Begrunnelsen hans er tydelig; «Fordi det er et behov som må dekkes uansett, med unntak av de gangene jeg ikke skriver minnetalen. Men i de aller, aller fleste er det noe som må gjøres. Og det tar litt tid. Det tar tid å fortelle om et liv...»

Hva gir informasjon?

Hanne sier at det er minner og bilder av den avdøde som skal frem i sørgesamtalen; «Tanken i en sørgesamtale er jo at vi skal hente frem minner og bilder. Og det er jo ikke bare sørgelig. Det er jo et liv. Og det er mye humor i det livet. Og det er for meg viktig å gi rom for.»

Hva som må til av informasjon av den avdøde for at det skal bli et godt minneord har blant annet Silje noen tanker om. Her lister begge opp momenter som er vanlig at man snakker om i løpet av samtalen. Det er livshistorie, livsfaser og egenskaper.

Silje sier: «Ja, jeg har en sjekkliste for min egen del for å få frem historien. Jeg pleier å starte med å spørre om hvordan den siste tida har vært. [Det kan hende] at de begynner med en historie, og så er de plutselig i barndommen. Alt veves litt sammen.» Hun prøver å forstå «hvilken rekkefølge ting skjedde i, for det kan jo bli litt viktig. Og jeg spør ofte om hobbyer, interesser, hvordan mor var som mor, hvordan ho var som bestemor. Gjorde de noe sammen? Noen minner? [...]Så det spør jeg ofte om. Var det noe som var typisk for personen, hva det noe ho sa eller gjorde som var typisk henne. Og litt om oppvekst, skolegang, jobb. Men for meg er det det viktigste ja, ikke nøyaktig hvor de gikk på skole hen da og da, men

mer hvem den personen var og hva den betydde for dem som er igjen. Det er liksom de viktigste tingene.»

De ulike fortellingene skaper et helt bilde.

Fortellingen om en person kan variere ut fra hvem som forteller. Noen ganger gir dette en fin måte å få tegnet et bredt bilde av den avdøde i sørgesamtalen. Det er viktig å bli tatt på alvor når man forteller sin fortelling. Noen ganger kan de ulike fortellingene skape mer problemer enn hva det tjener.

Hanne sier at ulike historier om den avdøde kan få frem viktige bilder av den avdøde. Avdødes liv og de pårørendes liv med avdøde bør frem i sin helhet. Hun sier; *«For jeg vet at når de tar avskjed med en mor på 90, så tar de også avskjed med en mor på 23 som hadde dem i fanget og sang for dem. Men det har de på en måte glemt, for de husker best de siste årene. Men mitt mål er på mange måter å hente frem... hele albumet. Og gjerne det albumet som de ikke har sett engang. Søsken og oppveksten hennes.»*

Paul peker på at ikke hele fortellingen alltid får like mye fokus. Det virker som om han er innforstått med dette. Det er jo tross alt de nærmeste som har eierskapet, og har derfor anledning til å ha et skjevt bilde. *«For eksempel at de hopper lett over de 3 første ekteskapene og så er det bare det siste året som får fokus. Men det ligger jo litt i eierskapet da.»* Man må også tenke realistisk, sier Paul. Det er en umulig oppgave å fange et helt liv inn i noen ord. Det kan virke som om Paul har tenkt litt på denne utfordringen. *«Jeg kjenner at det er en begrensning i å fange et liv i ord.[...] vi må ha en realistisk forventning til [...] hvor mye skal du klare å si om et menneske...»*

Noen ganger har Silje opplevd at historiene blir så forskjellige at det har vært vanskelig for de pårørende å enes om en fremstilling. I slike tilfeller velger Silje å snakke i etterkant med dem som ikke fikk frem sin historie i like stor grad. Dette gjør hun for å la alles historie bli hørt, selv om den ikke får komme frem i minneordet.

Hun sier; *«... det er veldig mange brutte familieforhold som gjør at en bror og en søster kan ha helt forskjellige historier å fortelle. Og da blir det veldig sårt hvis en i familien er veldig klar på at dette er den riktige versjonen som vi skal presentere.»* *«Og da har jeg snakka med de*

som jeg ser har en annen opplevelse i ettertid. For å høre demmes historie. Og da har det skjedd i enkelte tilfeller at det bare var viktig å få fortalt den historien. At det ikke nødvendigvis var så viktig å få det med i minnetalen, men at jeg som prest skulle vite at det ikke bare var sånn som det var blitt presentert i sørgesamtalen. Og da har jeg opplevd at det har vært nok.»

Egenverdi

Det kan virke som flere og flere pårørende ønsker å holde minneord selv over sine i kirken. De skriver og presenterer selv sine bilder og minner. I slike tilfeller kunne man tenke seg at dette får betydning for sørgesamtalen. Hva blir sørgesamtalens funksjon når minneordet ikke lenger er prestens oppgave å skrive? Johannes sier at han har tenkt noe at dette; *«Så da kommer spørsmålet opp; hva skal jeg gjøre her nå. Hvordan skal jeg forsvare at vi har gjort denne avtalen nå når vi ikke har så veldig mye å snakke om. [...]. Men det jeg som regel gjør da er å si; kan ikke dere fortelle meg litt, fortell hva dere har tenkt til å ta med[...]Det er fint for meg å høre litt om den jeg skal begrave. Og har de ikke forberedt seg enda så har jeg enda større grunn til å spørre, for da snakker vi litt rundt hva som er fint å ha med her.»*

Han sier videre: *«Og da tenker jeg at om ikke jeg har behov for å høre så mye om avdøde fordi jeg ikke skal ha minnetalen så tror jeg kanskje det er fint for dem å få en anledning til å snakke litt igjennom det livet som er levd og om den personen de skal ta avskjed med.»*

Han ser fordelen for de pårørende å ha noen utenforstående man kan fortelle til. Dette kan gi de sørgende en god opplevelse. Han sier: *«... men likevel, det å få en anledning til å fortelle en utenforstående om hvem avdøde var. [...]de fleste mennesker liker å bli lyttet til. Og da å få fortelle om den man skal begrave til en annen og sette litt ord på ting, at det i seg selv er en god opplevelse.»*

Hanne er kanskje enda litt tydeligere på dette punktet. Hun mener at det er viktig for de etterlatte å få fortelle. Dette kobler hun opp mot at hun synes sørgesamtalen har en egenverdi i seg selv. *«..jeg tenker det er viktig for dem å få sagt det til en annet, uansett hvem som skal holde en tale i den begravelsen. Fordi for meg så har sørgesamtalen en verdi i seg selv. Som en samtale.»*

Silje peker også på viktigheten av å la de sørgende få prate om den avdøde, uavhengig av hvem som til slutt skal holde minneordet. For det første så synes hun at dette gir en god anledning for alle å få delta på lik linje; «I noen tilfeller er det familien som ønsker å stå for hele minnetalen. Og da har vi likevel en samtale om personen sånn at alle kan delta i den, og delta i den fortellinga som vi skriver sammen.» (M26) For det andre så ser hun verdien av å la sørgesamtalen være en start på den prosessen det er å få et perspektivskifte. «... men jeg tenker også at målet med en sørgesamtale er den prosessen og få snakka om den personen [...] Man får begynt den prosessen med å formulere sin historie om den personen [...] For noen er det jo vanskelig bare å si «ho var» i stedet for «ho er». At man begynner å starte et perspektivskifte» (M10) « Det tenker jeg er veldig viktig. Det er viktig som en del av sorgprosessen. Å få formulere en historie og få fortelle det til noen som kan og vil og må høre på. Også fordi det kan være forskjellige historier.»

En slik prosess snakker også Paul om. Han mener at i sørgesamtalen kan de «gi hverandre minner. Dele minner. Det er sånn sorgarbeid da. Du går fra nåtid til fortid. Det er at du må forholde deg til det som var.[...] Det er en erkjennelsesprosess når de må fortelle i fortid.»

Sant om livet

Hanne vil at sørgesamtalen skal være et sted der det går an å snakke sant om livet. Det kan virke som om hun ikke ser på minneordet som det viktigste, men at historien om den avdøde skal fortelles, gjennom de pårørende sine øyne:

«...de har muligheten til å snakke sant om livet sammen med mor eller bror. Da blir fokuset kanskje litt annerledes. Da blir fokuset kanskje litt mer på de pårørende enn på minnetalen. Men jeg prøver jo å holde fokus på de pårørendes bilde av, og relasjon til hele veien. For det er ikke han selv [avdøde] som skal fortelle hvem han var, men når vi har en minnetale så er det alltid sett gjennom pårørende sine øyne.»

Silje sier også noe om at de dårlige sidene også noen ganger må frem for å kjenne igjen den avdøde. «Noen ganger har jeg fortalt brutale historien om hvordan den avdøde har vært, men da var det viktig for alle- at sånn og sånn var det.»

«Ja, sånn var bestemor»

Det er viktig å kunne kjenne igjen den avdøde i minneordet når det holdes i kirken. Igjen peker Hanne på bruk av humor for å få et godt og sant bilde av den avdøde. Hun sier: «Så jeg kunne tenke meg at minnetalen også inneholdt noe vi i alle fall kan smile av. [...]Sånn gjenkjennende da. Ja, sånn var bestemor.»

Paul peker på at det ikke er alle prester som får til å skape gjenkjennelse. Det er uheldig når minneordet ikke speiler det bildet av avdøde som de sørgende har gitt i sørgesamtalen: «Det er en sånn klassisk greie, de kjente ikke igjen. Hvem er det presten snakker om? Det tenker jeg er viktig at vi skal ha en gjenkjennelse da» I forbindelse med gjenkjennelse sier Paul også noe om at navnet kommer tydelig frem. «...og da pleier jeg å starte minneordet med å si navnet. Og da hører jeg om de hadde noen andre [kalle]navn.»

Den biografiske ivaretakelsen er viktig. Dette synspunktet deler mine informanter. Likevel kan vi igjen se noe ulikt syn hos dem. Hanne er klar på at sørgesamtalen har en egenverdi, der de sørgende kan få sette ord på livet på godt og vondt. Hanne ønsker at sørgesamtalen skal være et sted der man kan snakke sant om livet. Flere av mine informanter påpeker at det er godt for mennesker å få fortelle om sine liv og livet til den avdøde. Denne informasjonen danner også grunnlag for minnetalen. Det er viktig det er at de sørgende kjenner igjen den avdøde i minnetalen.

Av og til kan fortellingen om den avdøde variere. Dette kan både være en styrke for å få frem et bredt bilde, men dette kan også oppleves vanskelig dersom fortellingene spriker for mye.

3.6 Den emosjonelle ivaretakelse

Ivaretakelsen av de emosjonelle behov går ut på å møte menneskers følelser. I sørgesamtalen møter presten mennesker som er i en spesiell sårbar fase. Hva tenker mine informanter om disse behovene?

Hvordan legge til rette for behovsivaretakelsen

Når jeg spør mine informanter om hvordan de ivaretar de emosjonelle behovene i sørgesamtalen nevner alle at de prøver å gi rom for følelsene. Det kan virke som om de gjør dette ved å spørre direkte spørsmål. Hvordan går det med dere? Hvordan har den siste tida vært? Johannes har merket at det ikke alltid er lett å svare helt ærlig på slike spørsmål.

«Jeg spør alltid i starten av samtalen; hvordan går det med dere? Og noen sier det går greit, eller etter forholdene bra....og noen har det tøft. Og noen ganger kan noen si at det går bra, selv om når jeg ser på dem, så ser jeg at det gjør det aldeles ikke.»

Johannes prøver også å spørre om dødsfallet var ventet eller om det kom brått på. *«Ja, er det et gammelt menneske som er død, så spør jeg gjerne; var dette et ventet dødsfall eller kom det overraskende på dere»* Jeg oppfatter Johannes dithen at dette er en måte å finne mer ut om hvor de sørgende har det følelsesmessig.

Videre kan han også spørre om hvordan de forskjellige som er tilstede fikk dødsbudskapet. *«Jeg prøver å la hver enkelt fortelle hvordan de fikk høre hva som har skjedd, og hvordan var det å få den meldingen.»*

Paul stiller også direkte spørsmål; *«Og jeg spør om hva har skjedd siste tida liksom. Fra de skjønnte at nå, åssen var den siste måneden, siste ukene. Og så snakker vi om det. Og så blir det mer og mer detaljert opp mot dødsfallet. Hvordan det skjedde og hvordan det opplevdes og sånn. Hva de følte. Litt oppdatering opp mot der de er nå.»*

Hanne går noen ganger rett inn i det emosjonelle. Hun sier: *«Og noen ganger går jeg rett på døden. Altså hvordan det var å miste? Hvordan de opplevde sykehuset? Hvordan den siste tida, sykehusperioden, var?»*

Etter flere års prestetjeneste har Paul sett viktigheten av å la de sørgende reflektere over selve dødsøyeblikket. Dette gjelder spesielt de som var til stede da døden inntraff. Disse erfaringene kan være fint å dele med de som ikke kunne være der.

Han sier; *«Etter hvert så utviklet det seg, og det ble viktig for meg at vi skulle snakke om dødsøyeblikket da. Fordi alle skulle få sette ord på hvordan de opplevde dødsøyeblikket da. Så jeg graver litt der. Setter fingeren litt der. Akkurat de sekundene det skjedde. Og så er det*

en sånn sjelsettende erfaring som du alltid bærer med deg. Og det å gi hverandre litt minner da, fra de som var der til de som ikke var der.»

Hanne starter også med direkte spørsmål. Det ser ut til at hun i tillegg legger vekt på å få de sørgende til å snakke sant om alle følelser, også de «forbudte» følelsene.

«Jeg spør alltid om den siste tida, og sykdomsperioden. Åssen var det å sitte der ved sykesenga. Hva følte du da? Jeg holder et følelsesmessig fokus på sorgen. Det å miste. Veldig ofte så er de jo så rasjonelle. -Det var jo godt for mor å slippe nå. -Ja, men åssen er det for deg da? -Det er greit at det var godt for mor, men hvordan er det for deg? -Ja, det er fælt da, men jeg viste jo at et måtte skje. -Ja, sier du at det er en lettelse i det? -Ja, men det kan jeg jo ikke si. Også prøver jeg å få inn, at de skal snakke sant. At det for eksempel er en lettelse. At det er godt å sleppe og dra på den bygdeheimen hver bidige dag.[...] Noen ganger blir de pårørende litt bekymret for at de prater for mye, men jeg prøver å roe dem på det og sier at de kan få si akkurat det de vil, og så skal jeg sørge for at jeg får det jeg skal ha.»

Videre sier Hanne; *«Det å få satt ord på frustrasjoner, det å kunne fortelle til en person at alt har ikke vært bare bra. [...]. Det å da tenke dette som et sjelesørgerisk rom hvor de har muligheten til å snakke sant om livet sammen ...»*

Silje peker også på viktigheten av å snakke sant om livet. Etter et liv kan man ha ulike følelser knytta til avdøde, og disse må anerkjennes.

«Av og til så prøver jeg å si noen ting om at livet ikke er et glansbilde og at vi kan gjerne snakke om livet sånn som det var. Både det som har vært godt og det som har vært vondt. [...]. Det er også en måte å anerkjenne de forskjellige historiene på og de forskjellige følelsene som er knytta til denne her personen»

Være der i det som er

Det kan høres overveldende ut å skulle ivareta de emosjonelle behovene. Johannes har tidligere kjent på en maktesløshet. Behovet for å føle seg nyttig i en slik situasjon var viktig, men etter hvert merket han at hans oppgave var å være der i sorgen.

«... hva kan en gjøre når en kommer til et dødsfall? Så oppdaget jeg at det at jeg ikke kan gjøre noe, det er egentlig noe som gjør at jeg kan slappe av. For det er ikke min oppgave å vekke den døde opp. Det er ikke min oppgave å ta sorgen bort. Det er ikke min oppgave å gjøre at smerten ikke gjør vondt. Men det er min oppgave å være der i det som er. Og det å oppdage det, det gjorde at jeg fikk en annen trygghet i disse forholdene.»

Følelsesmessig reaksjon

Tårer hos de sørgende blir ikke registrert i stor grad hos mine informanter. Dette betyr nødvendigvis ikke at de sørgende ikke gråter i sørgesamtalen, men de gangene det spesielt blir nevnt er tårer i forbindelse med bønn. Hanne og Paul sier noe om dette. Når jeg spør Hanne om hva som skjer etter de gangene hun har bedt for de etterlatte svarer hun: «De gråter. Veldig ofte. Det er veldig emosjonelt. Jeg vet ikke hvorfor det er så sterkt. For jeg ber ofte en veldig enkel bønn. [...]Da har vi kanskje snakket veldig mye teknisk og praktisk sånn at vi henter inn igjen følelsene tror jeg. [...] Vi har mista denne personen, og vi vet ikke hvordan det skal bli nå etter dette. Så det er angsten, sorgen, savnet. Det er det som kommer tror jeg.»

Paul sier også at de sørgende kan ta til tårene når han ber for dem. «Og hvis de blir bedt for så sitter de ofte med tårer i øynene. Ja, de får en følelsesmessig reaksjon, når vi lukker øynene og ber for... Det gjør de i lønnkammeret, men det at de får lov til, da kommer følelsene da. Følelsene kommer ofte da, etter at jeg har bedt den bønnen da. Det er ikke så mye følelser da.» Når jeg så spør han om tar tak i disse følelsesmessige uttrykkene og snakker videre med dem etter bønnen sier han; «Nei, det som skjer er at de fortsetter, men jeg har ikke tid. Da er jeg ferdig med mitt prosjekt...»

Paul mener han at de største følelsesmessige reaksjonene først kommer i gravferden. I sørgesamtalen er man ofte flere til stede og rollene er litt mer satt. Det er først på begravelsesdagen den viktigste emosjonelle bearbeidelsen skjer.

Han sier: «Det jeg ser er nok at når det er flere samla da, så har de roller overfor hverandre. Og det gjør noe med hvor nær du kan være. Så jeg føler at vi er i sorgen, selv om de ikke er oppløst av følelser. Men jeg føler at vi er nær følelsene. Men vi er i hode, siden vi er i en

samtalsetting. Sånn at sorgen kommer mest i bisettelses-settingen. Det er der. Jeg tenker at sørgesamtalen er en forberedelse til bisettelsen da. At det er der følelsene kommer. Og det er nok en kontrollert vei mot det. Det viktigste skjer ikke i sørgesamtale, men det er et verktøy mot bisettelsen. Den er for å synliggjøre hva som skjer da. Dere er igjen, og den andre reiser.»

Sorgprosess

Silje mener at et av målene med hennes sørgesamtaler er å starte sorgprosessen hos de etterlatte. Det er viktig at man får snakket om tapet. Ofte kan samtalen kretse vel så mye rundt de som sitter igjen enn den avdøde. Hun sier;

«jeg tenker også at målet med en sørgesamtale er den prosessen og få snakka om den personen og få snakka om de følelsene man hadde i forbindelse med dødsfallet. Hvordan var det? Man får begynt den prosessen med å formulere sin historie med den personen og starte med den sorgprosessen det faktisk er å snakke seg igjennom. [...]Og presten kommer fordi ho er DØD. Og for noen kan det være vanskelig nok. Og man snakker mye om, av og til snakker man kanskje mere om den personen som sitter igjen.»

Paul sier at han begrenser seg til å snakke om de følelser som relaterer seg til dødsfallet. Han sier: *«... mens jeg har nok begrenset meg til nå er det følelsene som omhandler dødsfasen for de pårørende. Det er ikke alle andres følelser de har med seg liksom. Men det er følelsen av forgjengelighet da. Det er viktig. Men det er følelser styrt rundt hendelser. Og så kommer den følelsen i forhold til avdøde der»*

Hanne peker på at sorgprosessen kan ta tid. I møte med de sørgende kan hun *«snakke om at ting tar tid»*

«De har jo hverandre.»

Johannes er den som uttrykker mest usikkerhet på hvor viktig det er at en utenforstående, slik som presten, ivaretar de emosjonelle behov. Han sier at han prøver å gi rom for å snakke om følelser, men opplever sjeldent at behovet er til stede. Han begrunner dette med at de

fleste som opplever dødsfall har støtte i hverandre. «Jeg tror at som regel så ivaretar dem hverandre. Det er som regel flere rundt et menneske som dør. Og de finner støtte i hverandre. Og jeg tror de fleste ikke har det behovet for at en utenforstående som skal komme å ivareta dem.» «Og så er dette en personlig ting. Litt privat og intimt.»

«Det har vel litt med den opplevelsen, å ha hatt en del begravelser er at de fleste bruker ikke presten så mye til emosjonell bearbeidelse[...]Og så prøver jeg alltid å gi åpning for følelsene. For å snakke om det som har skjedd men opplevelsen min er at de fleste ikke tar ut det behovet hos meg.»

Prester har ulik kompetanse

Johannes har også en annen mulig forklaring. Johannes peker på at vi mennesker er forskjellige, så også prester. Han mener at andre muligens har bedre «emosjonelle sensorer» enn ham selv. Han sier; «Og det er klart, jeg kjenner jo bare denne tematikken ut fra det jeg har opplevd selv. Og jeg er den personen jeg er. Nå kan det jo godt hende at andre prester er bedre utrustet med emosjonelle sensorer enn det jeg er og lettere får laget den åpningen.» «Og derfor er jeg litt avhengig av at behovet kommer relativt tydelig til uttrykk.»

Oppsummerende sier han; «Og det jeg vil frem til er, om det emosjonelle ikke kommer så tydelig frem i samtalen, så kan en grunn til det være at behovet er dekket andre steder. Men en annen grunn kan også være at den kjemien som blir mellom oss...gjør ikke at det blir noen naturlig åpning for det. Såpass ydmyk får jeg være. Det har jo alltid en del med kjemi å gjøre også.»

Spesielle behov.

Johannes tenker seg at det vil være andre behov ved de mer spesielle dødsfallene, som for eksempel når det er yngre mennesker som minster livet. «Fordi da er det helt andre behov enn når det er et menneske på 90 som har gått bort. Og da har familien andre behov.» sier han.

Paul reflekterer over muligheter for oppfølging når han ser spesielle behov; *«De kan jo si at han drakk jo og incest også. Ja, det kommer jo sjelden frem, for det er jo for touchy da. Men det er sånn en må jobbe i etterkant med da, hvis en orker da. Og så, ja ikke sånn som pågår da, men sånn som har vært. Hvor mye tid har du til å løpe etter folk.»*

Vi har sett at det varierer en del hvordan mine informanter forholder seg til de sørgende sine emosjonelle behov. Både Hanne og Silje er veldig opptatt av at de sørgende skal så utløp for sine følelser i samtalen. Dette er viktig for sorgprosessen. Paul og Johannes derimot ser ut til å ha en litt større distanse til dette. Selv om alle informanter mener at det er viktig å legge til rette for en slik ivaretagelse, kan det likevel virke som om det er kvinnene som ser behovet sterkest.

3.8 Den eksistensielle ivaretagelsen

Skal sørgesamtalen også åpne rommet for de store spørsmålene? Til sist i denne analysen vil jeg presentere sider av prestenes forståelse av hva sørgesamtalen skal bidra med innenfor en eksistensiell ivaretagelse.

Et behov?

Johannes er usikker på hvorvidt sørgesamtalen fordrer den eksistensielle ivaretagelsen. Han sier at det er sjeldent at han opplever at de sørgende har behov på det åndelige planet.

«Når du nevner åndelige behov så er det egentlig sjeldent at jeg møter det i begravelser. Jeg pleier som regel ikke å bringe det på banen selv.»

Senere i intervjuet sier Johannes: *«de åndelige sidene er opp til hver enkelt [å ta opp] i sin situasjon, og som regel opplever jeg ikke at det er så mye å gå videre på der[...]Jog så opplever jeg det ikke naturlig å spørre mer. Er det større behov så kommer de fram.»*

Likevel er Johannes ydmyk på at det kan være eksistensielle behov som er der, men som ikke kommer så godt til syne. I likhet med det han kommenterte angående de emosjonelle behovene.

Jeg vil mene at Johannes har fokus på den avdøde mer enn på de sørgende i sine sørgesamtaler. Av den grunn blir det ikke så naturlig å snakke om eksistensielle ting. Han sier om sine samtaler: *«Sørgesamtaler handler som regel mest om avdøde. Og da opplever jeg det ikke like naturlig å bringe den åndelige delen på bane hvis ikke familien selv åpner for det, eller gir signal for at det er noe som hadde vært på sin plass.»*

Johannes snakker også om en varhet i forhold til selv å ta opp eksistensiell tematikk. *«Hvis de ikke er spesielt inne på den åndelige bølgelengden så kan jeg lett stille dem i forlegenhet om jeg bringer det på bane. Og som prest så opplever jeg det av og til i andre situasjoner at da jeg møter folk som ikke er så vant med å omgås prester, så er det noen som får et behov for å si at jeg er da et skikkelig menneske jeg også. Som om jeg går rundt å vurderer kritisk de jeg møter, men det virker som om noen mennesker tenker litt sånn.»*

Hanne virker til å være av en litt annen oppfatning. Hun tenker at møtene med presten er snart det eneste legitime stedet å snakke om åndelige ting. Hun mener at dette kommer til uttrykk i hennes samtaler. Hun spør gjerne og er ikke redd for å virke dømmende. Selv om de pårørende ikke regner seg som kristne, kan det jo gi viktig informasjon om den avdøde.

Hanne sier: *«... det er vel litt sånn når presten kommer så er det lettere å snakke... det er det eneste stedet hvor man kan snakke om tro, og om teologi og Gud og sånn. Så jeg synes, det kommer regelmessig opp. Det hender av og til at jeg må spørre. -Hvordan var det med ho mor, hadde ho noe tro? Åssen var det med det? -Ja, ho hadde jo det, men vi har jo ikke det. Jeg tenker at jeg hadde ikke fått vite at ho gikk på det bedehuset hvis jeg ikke hadde spurt. Fordi det bedehuset ikke er en del av deres hverdag og deres prioriteringer. Så jeg må spørre. Så jeg har vært veldig usikker på det om jeg fremstår som sånn. «Her har vi de kristne her og så de ikke kristne der.» Om de får den følelsen. Det vet jeg ikke om de får. Det kan jo hende de får det. Det kan jeg ikke vite. Og det kan jeg ikke ta ansvar for. Men jeg tror det er viktig for å få et helt bilde. Så hvis de sier. Nei, det var helt borte. Ja, da går vi ikke videre med det. Da var det sånn da.»*

Hanne synes det kan være fint å vite om avdøde var aktiv på bedehuset. Jeg tolker det dit hen at hun vil ha frem hele bildet av avdøde, jamfør det hun sier i den biografiske ivaretagelse. Johannes synes ikke det er så viktig hvordan avdødes tro var. Dette fordi han vil likevel behandle alle likt. Han sier: *«Og jeg kjenner jo som regel ikke avdøde. Og vet ikke om avdøde hadde noen tro og er på ingen måte i noen posisjon til å si noe om hvor denne personen sannsynligvis har havnet. Og tenker at det er heller ikke egentlig relevant for begravelsen og forberedelsen av den. For uansett hvordan denne personen hadde det med forholdet til Gud, så er min jobb å være der for familien og gjennomføre en god og verdig avskjedsseremoni og det kan jeg gjøre uansett om avdøde og familien er åndelig.»*

Videre sier han:

«Noen ganger begraver jeg mennesker som har hatt en tydelig og bevisst bekjennelse og da kan det også prege samtalen og minnetalen, for da var troen en viktig del av den persons liv og det er naturlig å si noe om det. Og da synes jeg ofte jeg ser tydeligere tanker om håp hos familien. Det at jeg ikke ser det tydelelig, trenger jo ikke bety at det ikke er det, men det blir da ofte ikke et tema i samtalen.»

Silje virker til å ha litt den samme holdningen som Johannes; *« Og som jeg sa, så bruker jeg ikke mye tid på å be eller snakke om bibeltekster med mindre det er et ønske som jeg blir var eller som de sier direkte.»*

Bønn

Jeg spurte mine informanter om de pleide å be for de sørgende i løpet av sørgesamtalen. Johannes sier at han som oftest ikke gjør det da han er redd for å sette folk i forlegenhet. Likevel er det enkelte ganger han ender opp med å gjøre dette. Det er i de mer ekstreme situasjonene at Johannes kan oppleve at det kan være fint å bruke bønn.

«Det hender av og til at jeg synes at jeg «senser» at her kunne det vært en god ting. Men som oftest opplever jeg at det ikke er naturlig. [...]jeg tror kanskje at noen kan komme litt i forlegenhet. Og jeg tenker at det har jeg ikke lyst til i en sørgesamtale. I dåpssamtalen er jeg mer frimodig med det[...] Kanskje fordi der er situasjonen hyggeligere i utgangspunktet og også fordi det vi skal gjøre der er mer spesifikt kristent.»

«Kanskje det er situasjoner hvor jeg opplever at her trengtes det litt bønn. Enten på grunn av det som har skjedd i seg selv eller på grunn av reaksjonene til de pårørende. Og da snakker vi om de litt mer spesielle dødsfallene. Og så har nok dette en god del med vane å gjøre også»

Hanne er i likhet med Johannes også svært forsiktig med bruk av forbønn. Dersom hun er helt sikker på at de som er til stede har et bevisst forhold til den kristne tro så kan hun spørre. De gangene som hun faktisk velger å be kan hun ofte erfare at bønnen gir åpning for en enda større tillit og mer prat.

«Ja, det er noen ganger. Det er ikke ofte. Men det er noen ganger de pårørende så til de grader... i alle fall veldig tydelig forteller at troen har betydd mye, at troen har gitt styrke, og at de deler troen, men det skal være ganske tydelig for meg før jeg spør; kan jeg få lov til å be for dere? Men de gangene jeg gjør det så opplever jeg det veldig sterkt. Da kommer det ofte ting etterpå.» Hun undrer seg litt over hvorfor *«... for jeg ber ofte en veldig enkel bønn. Jeg ber om at Gud må gi dem styrke frem mot begravelsen. Helt enkelt. Men jeg tror... det er ofte veldig mye følelser.»*

Tidligere i prestatjenesten var det litt annerledes for Hanne. Hun kjente da mer på en indre konflikt. Hun visste at hun kanskje burde be for familien, samtidig som hun kjente på en klamhet over å måtte gjøre dette. Hun sier *«Jeg gjorde det nok oftere før, når jeg var ny. For det hadde vi liksom lært at vi skulle... eller jeg vet ikke hva vi lærte, men jeg kjente i alle fall på den klamheten.»* I senere år har hun fått erfaringer som gjør at hun ikke ønsker å presse forbønn på folk.

Hanne påpeker at hun også noen ganger kan kjenne på en forventning fra de sørgende. *«Presten kan jo ikke gå uten at han har bedt.»*

Paul er den av mine informanter som pleier å be. Avslutningsvis i samtalen gir han de sørgende en mulighet for forbønn, og de fleste takker ja til dette, kanskje noe avhengig av hvordan samtalen har artet seg.

Han sier: *«Så da kan det hende at jeg spør om jeg kan avslutte med en kort bønn nå. For den avdøde. Så jeg spør da, om de synes det er greit. Eller at jeg sier; Nå kan vi bare avslutte her, eller at jeg ber en kort bønn for avdøde.»* *«Ja, de fleste vil at jeg skal be da.[...] Ja, litt*

avhengig om samtalen har gått bra eller ikke gått bra.» «Og så ber jeg en bønn, hvor jeg legger ham i Herrens hender...»

I motsetning til blant annet Hanne som prøver å finne ut hvilke tro de sørgende har, pleier Paul å spørre om dette uavhengig av hvilke inntrykk han får om hvor disse står trosmessig. Det virker som om han gjør dette bevisst for å inkludere alle på en naturlig måte. Det kan være godt å bli spurt dersom man selv ikke regner seg som en del av trosfellesskapet. *«Det er ikke for min skyld, men det jeg ofte opplever som fint er at selv om de ikke har et kristent trosuttrykk, så kan jeg oppleve at det er godt der de er og at de blir spurt.» «Og at de blir inkludert naturlig. Selv om de ikke har definert sin egen tro.» «... det har jeg opplevd positivt som avslutning.»*

I likhet med Hanne har også Paul erfart at bønnen kan gjøre noe med de som er tilstede. Det kan virke som om følelsene kommer tydeligere frem. Kanskje tilliten også har økt? *«Og hvis de blir bedt for så sitter de ofte med tårer i øynene.»* sier Paul.

Paul mener at bønn er noe prestene kan gi som hjelp. Men dette hindrer ham ikke i å se utfordringene ved aktiviteten. Han peker på viktigheten av å være varsom og ikke misbruke den makt som ligger hos prestene.

«Det er mer fordi jeg ser at det er en terapeutisk og en fin opplevelse for dem, for da blir det bedt enn bønn i huset for dem og det er litt den hjelpa vi kan gi til folk. [...]det er litt utfordrende da. For det er jo en litt sårbar situasjon og du kommer der som en autoritet. Så det er ikke med himmelens nøkler jeg ber.»

Den samme utfordringen nevner også Silje. Hun mener at bønn lett kan bli til mer byrde enn hjelp. Men selv om hun kanskje velger å ikke be i samtalen så er hun kanskje den som tydeligst sier at hun ber for de etterlatte i etterkant av samtalen.

«For bønn kan så lett føles som et overtramp. Sånn jeg opplever det så kan bønn fort bli litt analyserende. De ordene jeg sier som prest vet jeg kan høres litt mer kraftig ut en det jeg mener at de skal være. Og i en sårbar situasjon så er det lett at ord blir feil. For at kanskje jeg har oppfatta ting feil eller... Og det er nok hovedgrunnen til at jeg ikke gjør det. Men ofte så spør jeg jo i samtalen; Hvilke forhold hadde avdøde til kirka og til tro. Og hvis jeg da aner at de ikke har hatt noe nært forhold til tro eller at de ikke har hatt det i den familien så har jeg

kanskje tenkt at det kanskje ikke er det viktigste at jeg ber der og da for dem. Jeg ber ofte i bilen på vei tilbake til kontoret.»

Tro

Hva snakkes det om i sørgesamtalen? Jeg spør Hanne om teologiske temaer som for eksempel frelse og gjensyn, er dette noe som kommer opp i hennes samtaler?

Hun svarer entusiastisk: *«Ja, det kommer mye rart. Det er veldig moro. Fytti katta, dette er gøy! Det går en del på gudsbilde. Hvem er gud som kan tillate noe sånt? I alle fall noen settinger, i de tragiske dødsfallene. Og da kan vi snakke om teologi. Og da sier jeg litt sånn hva jeg tror. Jeg sier ikke; dette tror kirken, men sånn tenker jeg. Hvordan høres det ut? Og så kan det gå på dette med gjensyn. Det sier jeg sjelden noe om med mindre de spør. Men det ligger der som en forventning. Det er veldig vanlig. Noen tenker jo sånn at dette er avslutningen. Jeg har ikke tro på noe mere, men noen (andre) kan jo fortelle om sterke opplevelser i dødsøyeblikket.» « ... ofte så går det på evighet, og synet på evigheten.» «... det er vel litt sånn når presten kommer så er det lettere å snakke....det er det eneste stedet hvor man kan snakke om tro, og om teologi og Gud og sånn.»*

Det er likevel et punkt som interessant nok oftest uteblir. *«Dette med Jesus er lite aktuelt» sier Hanne.*

Paul velger å bruke ordet Herre i stedet for Jesus. *«Og så bruker jeg nok ikke Jesus. Det er Herre når vi ber, ikke Jesus Kristus, du oppstandne. For Herre er liksom litt mer. Det er Herre fordi den skal være åpen, det er liksom ikke den bekjennende.»*

Johannes mener til forskjell fra Hanne at det ikke er så mye snakk om eksistensielle temaer i samtalen. På det samme spørsmålet svarer han: *«Nei, ikke ofte. Om det gjør det det så er det som regel i familier med en bevisst kristen bekjennelse. Altså som er godt inne i hva er troen vår. Aktive i kirken eller på bedehuset, eller sånne ting, som har tydelige tanker om himmel, frelse, gjensyn.»*

Jeg spør han om hva han svarer dersom noen lurer på om de får møte sine kjære igjen. *«De spør som regel ikke meg om det. Hvis det blir et tema, så er det fordi de selv har noen tanker om det. Da de sier at; nå er han et sted hvor han har det godt eller; vi skal møtes igjen eller sånn ting. Det er mer et uttrykk hos dem en et spørsmål til meg. Og når det kommer så svarer jeg bekreftende på det. At ja, det er det som er troen vår.»*

Noen troende kan altså ha tydelige tanker, men det er sjelden noen spør han om hvordan man skal tro? Det kan virke som om presten ikke lenger har den samme autoriteten i trosspørsmål som tidligere.

Paul opplever at noen ønsker at han skal tone ned det kristne uttrykket i gravferden. Dette er det ikke noe mulighet for, sier han. Paul er tydelig på at en kristen gravferd skal formidle håp, selv om håpet er sårt.

«Og noen spør jo om jeg kan droppe Gud, men da må de velge noe annet. Det er jo en kristen begravelse. Pakka ligger der. Der kan ikke de drive å rote. Det er det det er. Og det er tydelig også i sangene. Vi begraver ikke til tomhet eller intethet. Vi begraver til at vi legger dem i Herrens hender, og bønnene er veldig tydelige på at det er lov til å hviske på gjensyn. Men jeg sier alltid hviske da, håpet er sårt, men det gir et lite flammende lys som de kan feste seg ved.»

Hanne har også erfart at mennesker sitter med gamle sår i forhold til tidligere forkynnelse. Hun sier; *«Vi har hatt litt sterke, tunge personligheter her i [stedsnavn]. Som har påvirket flere generasjoner. [...]Og det sitter folk med sår. Og de første åra følte jeg at jeg måtte bearbeide gamle sår.»*

Bibeltekster

Hva med de bibelske tekstene som skal brukes i gravferden? Blir de et tema i sørgesamtalen?

Johannes bekrefter at han tar opp bibeltekster med de etterlatte i sørgesamtalen. Han pleier å spørre de sørgende: *«Har dere noen ønsker angående bibeltekster? Er det noen dere synes hadde vært fint å bruke eller skal jeg bare finne noen? Og de aller fleste overlater det til meg. Noen har en tydelig tanke om at; ja denne teksten hadde vært fin å bruke. Men det er*

de færreste. Og av og til spør noen om hva det er vi har å velge mellom. Og da blir vi sittende og bla litt i boken, og så kommer jeg gjerne med noen forslag, for det er jo ganske mange tekster som står.»

Når jeg videre spør om bibeltekstene noen ganger fører til samtaler om Gud eller Jesus, sier Johannes at det ikke har blitt det i noe vesentlig grad. *«Nei, jeg tror ikke at jeg har opplevd at det har blitt noen dype samtaler rundt det. Men det kan bli at vi veksler noen setninger om innholdet i den teksten»*

Hanne har gjerne med seg tekstforslagene til sørgesamtalen slik at de sørgende kan se gjennom å plukke ut ønskede tekster: *«Om tekstene, der spør jeg; dere vet jo at i begravelse så er det en del tekster som skal leses. Og så har jeg alltid en liste over tekstene på baklomma. Og så spør jeg; er det noen tekster som dere vet at ho mor likte veldig godt?»*

Paul derimot lar ikke de sørgende bli med i denne utvelgelsesprosessen. Han har 4 faste tekster som han leser i alle gravferder. Men han går gjennom tekstene med dem og prøver å gi dem som er i sørgesamtalen et innblikk i innholdet.

Paul sier: *« Og det er en annen ting jeg sier ganske fast da, at de er ment som at vi kan hviske ikke bare farvel, men også på gjensyn. Og det sier jeg også i forbindelse med de tekstene. Så jeg leser fast fire tekster som jeg har. Forkynnerne- alt har sin tid, og så leser jeg romerne-ingen lever for seg selv, ingen dør for seg selv. Og så leser jeg 1 Kor 13, litt omformet. Jeg sier vi da, i stedet for jeg. Og så reduksjonerer jeg litt bort. Og så har jeg til slutt Johannesteksten. Reduksjonerer også bort havet og Jerusalem der. For jeg synes det liksom er støy i teksten. Som henger seg opp i feil ting[...] Jeg har mindre og mindre tro på preken da. Og tale i den situasjonen»*

Det er i forbindelse med tekstgjennomgang og gjennomgang av liturgien at det kan bli mer snakk om Gud, sier Paul. *«I forhold til liturgien, jeg sier jo liturgien. Når jeg går igjennom tekstene, hva handler den teksten og den teksten om. Og så ber vi og legger dem i Herrens hender. Jeg sier hele ritualet i samtalen for å forberede de på hva jeg sier. Poenget mitt er at de skal vite hva jeg sier».*

Silje spør også om det er noen bibeltekster som ønskes brukt under seremonien. I noen tilfeller kan hun også oppfordre til å lete i den avdødes bibel. Under samtalen tenker Silje også på talen som skal holdes. For at talen kan bli personlig må hun lytte etter tro. *«Og så kan jeg spørre om det er tekster ifra bibelen eller bønner som de i familien eller personen selv likte. Og i noen tilfeller, der det kommer frem at personen hadde en tro, så har jeg kanskje oppfordra de til å finne frem bibelen og se om det er noen understrekninger der som de kan bruke for å bygge en helhet. Minnetalen er jo en del, men det er jo en andakt også. Og det er fint hvis de kan belyse hverandre. Om det er et element i historien om den avdøde som jeg kan dra over til en andakt.»*

Noe av det samme fokuset snakker Hanne om. Hun kan benytte seg av det som har kommet opp i samtaler av åndelig tematikk i talen.

«Og for meg så handler jo den åndelige biten om å lytte etter hvor de er hen, har de noen gudsbilder som trenger reparasjoner og justeringer? Er det noe møtepunkt? Noen ganger er det jo noe med kirka, enten noe kritikk eller sånn. Og da tar jeg det ofte opp jeg i andakten»

Paul holder ikke tale i sine begravelser. Begrunnelsen hans er blant annet at presten nødvendigvis ikke har skjønt mer av døden og evighetens gaver enn det andre har gjort.

Han sier: *«Og jeg preker jo ikke da. [...]Det blir veldig lette klisjeer. [...]Det står jo i liturgen at du skal ha preken, men jeg tenker at det er mange som har vært i begravelse der unge jysplinger med dun på haka (prester) som tror de har skjønt døden og så har de ikke opplevd et dugg av nederlag og så kommer det sånn akademisk skvip dyttende ut av munnen demmes. [...]. Og da tror jeg at noen prester skulle fått friheten til å være i styrken til rituallet og i tekstene og bønnene. Så er dette det vi er felles om, og så slepper du å skjønne noe mer om døden, for det gjør du ikke. Det er spennende. Prestens tro på at en han skjønt evighetens gaver.»*

Vi ser at denne de eksistensielle behovene ikke får så stor plass i sørgesamtalen. Hanne er den som er mest tydelig på at de sørgende kan ha slike behov. Og at hun også skal prøve å imøtekomme disse behovene.

Bønn i sørgesamtalen er et tema som har skapt en del refleksjon hos prestene. Skal man ta sjansen på å «trække noen på tærne»

Drøfting

Når jeg nå vil gå i gang med å drøfte mine empiriske funn, vil jeg aller først få minne om det som er problemstillingen for denne oppgaven; **Hvilken forståelse har menighetspresten av sørgesamtalens funksjon og sin egen rolle i møte med de etterlatte etter dødsfall, og hvilke konsekvenser får dette for samtalen.**

Deretter vil jeg si noen ord om de to delene (empirien og teorien) som blir lagt til grunn for denne drøftingen. Analysen av mitt materiale foreligger, men intervjuer har sine begrensninger på det å forstå hva som skjer. Det er viktig å minne om at jeg kun har prestene sine egne uttalelser om hvordan de tenker om sitt eget arbeid. Jeg har hverken observert de i sørgesamtaler eller spurt pårørende om hvordan disse har opplevd prestene. Teorien har jeg etter beste evne valgt ut slik at den best mulig kan kaste lys over mitt forskningsarbeid.

Som tidligere nevnt, mener jeg at prestens forståelse av sin egen rolle i sørgesamtalen henger sammen med hva denne presten tenker om sørgesamtalens funksjon. For å forstå hvordan presten tar en rekke valg og prioriteringer i samtalen, blir det viktig å se på hvilken forståelse presten har på sørgesamtalen i sin helhet. Man kan også tenke seg at prestens forståelse av seg selv, sin pastorale profil, sine ferdigheter og interesser kan gi grunnlag til å danne en forståelse av hva samtalen med de etterlatte bør være. Videre blir det interessant å se på hvordan disse forståelsene påvirker hvordan sørgesamtalen egentlig arter seg. Her har jeg informantenes egne observeringer av samtalene de har ført.

Jeg har valgt å la drøftingskapittelets struktur formes etter denne påståtte sammenheng.

I den første delen vil jeg omtale prestens forståelse av sørgesamtalens funksjon. Her stiller jeg spørsmålene; Hva mener prestene at sørgesamtalen er og bør være. Hvilke funksjon skal sørgesamtalen ha og hvilke behov skal den dekke? Hva tenker prestene at de sørgende trenger av dem/kirken? Hvilke forventninger føler de at de sørgende kommer med?

I del to vil jeg se på prestens egen rolleforståelse. Hva mener prestene selv er deres oppdrag og mandat i sørgesamtalen. Hva er det viktig at presten bidrar med, og hvordan kan dette innfris?

I del tre vil jeg trekke linjen enda litt videre med å drøfte hvordan prestens forståelse av sin rolle igjen påvirker samtalen. Hvordan vil prestens valg og handlemåte få betydning for interaksjonen med de sørgende?

4.1 Hva er da en sørgesamtale? Om prestenes forståelse av hva sørgesamtalens funksjon.

4.1.1 Prestene har ulike hovedmål

Hva er en sørgesamtale? Hvorfor møter presten de sørgende i et møte før begravelsen, og hvilke behov er det da viktig at denne sørgesamtalen dekker? Hvilke funksjon har sørgesamtalen? Når vi ser på mine informanters svar så kan vi se at svaret på slike spørsmål varierer noe. Alle prestene peker på at sørgesamtalen har flere funksjoner, og at det er flere behov som skal dekkes i samtalen. Det interessante er at det er forskjell på hvor prestene legger hovedtyngden. Vi kan for eksempel se at Hanne tenker at det er de følelsene som de sørgende sitter med som er det aller viktigste å ta hånd om⁶⁵, samtidig som Johannes fokuserer vel så mye, og kanskje mer, på at sørgesamtalen først og fremst skal fungere som riteforberedende. For at denne gravferden skal bli en verdig og god avslutning, så må sørgesamtalen i hovedsak handle om den avdøde, slik at man kan få informasjon til minneordet, argumentere Johannes⁶⁶

Slik kan vi se at prestene har forskjellige hovedmål for samtale og slik sett bringer med seg ulike agendaer inn i samtalerommet. Selv om prestene har egne mål for samtalen poengterer flere av mine informanter viktigheten av å lytte etter hvilke behov de sørgende kommer med. Men her kan vi også se variasjoner. Prestene lytter, og de «hører» ulike behov. Mennesker i sorg reagerer ulikt og vil nødvendigvis ha ulike behov.⁶⁷ Men når

---

⁶⁵ Se oppgavens side 34

⁶⁶ Se oppgavens side 34

⁶⁷ Aarflot 2001:

prestene møter så mange, kan vi regne med at dette vil jevne seg ut. Da er det spennende å se at prestene opplever en såpass stor forskjell. Hvorfor er det slik? Har den pastorale profil betydning her, og er det slik at der presten selv føler seg trygg og på hjemmebane, der vil de også høre behovene? I andre sammenhenger skapes det behov. Kan man tenke seg at dette også kan skje i en sørgesamtale?

4.1.2 Sørgesamtalen som riteforberedelse

Sørgesamtalen er en forberedelse til gravferden. I denne «..gravferdsseremonien blir bevegelsen fra relasjon til separasjon uttrykt både gjennom tekster, taler, musikk og handling, og i den viktige sørgesamtalen tematiseres forløpet og innholdet i avskjeden.» skriver Danbolt⁶⁸ Før en gravferd er det en rekke avgjørelser som må tas. Noen avgjørelser er allerede gjort i møte med begravelsesbyrå, mens andre avgjørelser er det presten som står for. Alle mine informanter involverer de sørgende i disse avgjørelsene. Det varierer litt i hva prestene involverer de sørgende i, men alle ser ut til å ønske involvering. Men for enkelte er det lettere å slippe kontrollen enn for andre. Presten står som den ansvarlig for gravferden, og det kan derfor være viktig å ha god kontroll på det som skal skje.

Måten Johannes uttrykker seg på mener jeg kan indikere at han vil ha en viss kontroll. Han sier blant annet flere ganger i intervjuet at han er den som er ansvarlig for seremonien. Og han sier at han ikke liker å gå til en seremoni uten å vite hva som skal skje.⁶⁹ Det er lett å ha forståelse for dette. Som ansvarlig for seremonien bør man ha en viss kontroll. Likevel mener jeg at en slik kontroll ikke må stå i veien for en god deltakelse fra de pårørende.

Danbolt, som har skrevet mye om deltakelse fra de pårørendes side, viser til at deltakelsen i ritualene har stor betydning for sorgprosessen hos de sørgende. I hans undersøkelser fant han ut at det var store forskjeller på hvor mye de pårørende tok del i avskjedshandlinger, og han peker på sammenhengen mellom denne deltakelsen og sorgprosessen. Hans funn var at det var at de som hadde stor deltakelse ved avskjedshandlinger og ritualer rundt sorgen

---

⁶⁸ Danbolt 2010:17

⁶⁹ Se oppgavens side 47f

hadde lavere sorgintensitet etter ett år. Dette kan virke som om dette er en bevissthet som også sitter hos prestene. De bruker sørgesamtalen til å forberede deltakelse i gravferden. Hanne opplever mer og mer at de sørgende holder minneord selv på oppfordring fra henne selv. Dette er et prosjekt som hun har arbeidet med over en stund. Det er sjelden hun nå har en gravferd der de pårørende ikke har deler av minneordet i det minste.⁷⁰ Likevel er det kanskje ikke like lett for alle å delta på denne måten. Silje snakker om at det kan bli for vanskelig for mange, sorgen er for nær, og man er rett for å bryte sammen dersom man skal tale i en større forsamling i en slik situasjon.⁷¹ Jeg tenker at det er viktig å huske på at deltakelse ikke forutsetter de store handlingene. Det er ikke alle som er like konvertabel på talerstolen. Jeg tror det er viktig å tenke bredt om deltakelse. Paul sier noe at det går an å overlate for eksempel opplesning av sløyfene på blomsterbukettene til de pårørende. Og barna i familien kan få komme med tegninger som er laget til den avdøde, og legge de på kisten. En annen form for deltakelse som ikke er i så stor grad brukt, er lystenning.

Gravferden er viktig på mange måter. Nyere riteforskning beskriver viktigheten av å ritualisere. Det kan derfor være viktig å bruke sørgesamtalen til å snakke om gravferden. Hva gjør vi, hvordan gjør vi det, og hvorfor gjør vi det? I tillegg kan sørgesamtalen fungere som en følelsesmessig forberedelse til gravferden. Det er dette Paul peker på når han kaller sørgesamtalen som «et verktøy mot bisettelsen»⁷² Slik jeg forstår Paul seier han at det er i gravferden at det forløsende skjer. Dette er Atle Dyregrov også opptatt av. Han erfarer at de rammede uttrykker at ritualet kan være det verste å gå gjennom, fordi en opplever sterke emosjoner og det gir en opplevelse av tap av følelsesmessig kontroll. Samtidig, og kanskje ikke minst derfor, oppleves de som viktige sier han.

De menneskene rituallederne har sammen med seg i samtalen før ritualet vet stort sett hva dette går ut på. Det er altså lite sannsynlig at man må lære de noe nytt, men å gjøre det klart at gravferden er en arena der denne kompetansen til å handle symbolsk kan utfolde seg.⁷³

---

⁷⁰ Se oppgavens side 49

⁷¹ Se oppgavens side 49

⁷² Se oppgavens side 47

⁷³ Stifoss-Hanssen 2007:25

Sørgesamtalen kan altså forstås som en forberedende samtale som bygger opp mot denne gravferden. Dette er kanskje også grunnen til at Paul (vi ser også de andre prestene gjør det, men Paul i størst grad) bruker store deler av denne samtalen til å gå gjennom begravelsesdagen med de sørgende. Han forklarer dem alt fra hvor de bør sitte i kirken, til hva bibeltekstene og ordene i liturgien betyr.⁷⁴ Johannes sier også at han forbereder de sørgende. Dette gir trygghet som igjen kan være viktig for at det blir en god og verdig avskjed.⁷⁵ Dette stemmer godt overens med Anders Olivius sine utsagn i boken «Att mötea människor» der han peker på at mennesker kan føle en frykt i møte med begravelserne. Han mener at det kan være en god hjelp, mot denne frykten, å gå gjennom denne gudstjenesten med dem å snakke om betydningen av den. Ved å ha en god instruksjon og klare avtaler om praktiske gjøremål under gudstjenesten vil det være til hjelp for det ukjente sier Olivius.⁷⁶

Likevel vil jeg stille meg spørrende til om mine informanter har reflektert over forskjellen mellom ritualutførelse og ritualisering slik Stifoss-Hanssen viser oss. Han mener at der en forstår gravferden som riteutførelse kan samtalen lett bli preget av forkynnelse, undervisning, begrunnelser og forklaringer. Der gravferden forstås mer i retning ritualisering vil man i sørgesamtalen i større grad åpne rommet der de etterlatte kan bidra med sin egenart og biografi.⁷⁷ Jeg mener at vi kan se begge måter å tenke på hos mine informanter. Hvor bevist dette er hos den vanlige menighetsprest er et interessant spørsmål.

Det er jo som tidligere også kommentert umulig å trekke noen klare empiriske funn ut av mine 4 intervjuer. Likevel kan det se ut som at det er mine to yngste informanter er litt mer forsiktig med å sleppe til de sørgende. Johannes holder som regel minneordet selv, for han har skrevet mange, og vet jo best hvordan et minneord bør være. Silje kan spørre om det var bibeltekster den avdøde var glad i, men utover det ser det ikke ut til at hun er så opptatt av deltakelse. Det kan være spennende å undere seg over grunner til dette. Er det slik at en nyere utdannet prest er mere opptatt av å følge regler, ha kontroll og danne seg en måte å gjøre dette på enn det som er tilfellet hos de som har holdt på en stund? Er det å la de

---

⁷⁴ Se oppgavens side 45

⁷⁵ Se oppgavens side 45

⁷⁶ Olivius 1996:280ff

⁷⁷ Stifoss-Hanssen 2007:22 f

sørgende få delta i gravferden noe som krever fleksibilitet og trygghet hos prestene? Og i så fall, hvordan forme dette?

Et annet riteforberedende moment er selve minneordet. Mine informanter ser ut til å ha dette langt fremme i bevisstheten. Sørgesamtalen må gi informasjon om den avdøde, og prestene bruker mye tid på å lytte etter hva familien ønsker å presentere. Per Arne Dahl ser ut til å beskrive dette som en funksjon når han skriver at sørgesamtalen har en avgjørende betydning som kilde til å hente frem nødvendig informasjon. For at bildet av den avdøde skal komme til syne i gravferden må sørgesamtalen gi tilstrekkelig materiale. Han sier at det også er viktig å lytte etter nyansene i det som er summen av levd liv.⁷⁸

Valg av salmer skjer stort sett i møte med begravelsesbyrået, noe mine informanter er stort sett tilfreds med. Jeg stiller med likevel litt undrende til denne praksis, siden fokuset på gravferden er så viktig som det er. Her er det snakk om å se helheten. De pårørende og presten skal i samtalen forberede det rituelle uttrykket. Da hadde det kanskje vært en fordel å tenke helhetlig, der også musikalske uttrykk ble et tema.

4.1.2 Sørgesamtalen som sjelesørgerisk arbeid.

Kan vi karakterisere sørgesamtalen som sjelesorg? Dette har det vært en viss debatt om i fagmiljøet. For min del blir det viktig å stille seg spørsmålet om mine informanter forstår sørgesamtalen som sjelesorg? I et slikt spørsmål blir det viktig å se på definisjonen av sjelesorg. Det er også grunnleggende å se på hva som er mine informanternes hovedansvar når de går inn i en sørgesamtale. Hva sier de selv om hovedmålet for samtalen? Igjen vil jeg minne om at det er noe ulikt syn. Hanne sier at hun vil at de sørgende skal føle en trygghet i samtalen. Dette er svært viktig for henne. Hun er åpen for det som måtte komme, og sier flere ganger i løpet av intervjuet at hun lytter etter hvor de sørgende befinner seg. Dette gjelder både emosjonelt og eksistensielt.⁷⁹

---

⁷⁸ Dahl 1997:209ff

⁷⁹ Se oppgavens side 35 og 49

Det er interessant å se hvor engasjert Hanne blir når det blir snakk om de dype følelsesmessige reaksjonene som svanet, hatet og raseriet⁸⁰ Det samme engasjementet kommer også frem når hun snakker om at sørgesamtalen har en verdi i seg, som samtale⁸¹ Hun trekker frem viktigheten av å tenke sørgesamtalen som et sjelesørgerisk rom der de får muligheten til å snakke sant om livet sammen.⁸² Hanne sier også at hovedfokuset i hennes samtaler er på de pårørende.⁸³

Wirgenes ser også ut til å forstå sørgesamtalen som sjelesorg der det handler om å være sant tilstede i sitt eget liv, og å våge å møte morgendagen ut fra den nye livssituasjonen. Han skriver at sjelesorgen bør både ha et blikk tilbake, et blikk på nåtiden og et blikk fremover.⁸⁴

Stifoss-Hanssen er også opptatt av å se på sammenhengen mellom sørgesamtalen og sjelesorg. Selv om han kanskje ikke helt setter likhetstegn mellom de to så peker han på at kasualsamtalens og sjelesorgens felt er sterkt overlappende, og ønsker derfor å bruke sjelesorgens litteratur og tenkning til hjelp.⁸⁵

Jeg tror vi gjør klokt i å kalle sørgesamtalen for sjelesørgerisk arbeid, og i den sammenheng dra nytte av det sjelesorgsfeltet lærer oss. Likevel tror jeg det er viktig å si noe mer enn som så. Sørgesamtalen er en samtale som på sett og vis presten tar initiativet til. Selv om de pårørende ønsker seg en kristen begravelse kan vi ikke uten videre regne med at de sørgende ønsker en sjelesørgerisk samtale med presten. Hva forventer de sørgende seg av samtalen og hva er den egentlige avtalen mellom prest og de sørgende på hva som skal skje?

Danbolt forstår sørgesamtalen som en type sjelesørgerisk samtale som er karakterisert ved at den knytter an til grunnleggende menneskelig erfaring og peker hen mot et gudstjenestelig uttrykk. Samtalen er en hjelp for de etterlatte til å ta avskjed på med den døde og integrere fortellingen om den døde i sine egne liv. Dette er viktig i tanke på sorgprosessen og for å komme til rette med selv og sin egen livssituasjon. Han

---

⁸⁰ Se oppgavens side 34

⁸¹ Se oppgavens side 54

⁸² Se oppgavens side 55

⁸³ Se oppgavens side 34

⁸⁴ Wirgenes 1997:190ff

⁸⁵ Stifoss-Hanssen2007:20

konkluderer derfor med at sørgesamtalen og prestens/diakonenes innsats for de pårørende ved dødsfall er dermed vesentlig sjelesørgerisk arbeid.⁸⁶

Gjentatte ganger ser vi, mest hos Silje og Hanne at de opptrer på en måte der de ønsker at følelsene skal komme opp. Både de følelsene de har ovenfor hverandre og de følelsene de hadde til avdøde. Silje sier at hun i sørgesamtalen kan utfordre de tilstedeværende til å snakke om følelser og reaksjoner som skulle dukke opp i samtalen.⁸⁷ Med tanke på at de sørgende mange ganger kan komme med andre forventninger til samtalen enn det som er presten ønske for samtalen, kan vi spørre oss hvor rett utfordrende man bør være i denne sårbare settingen. Stifoss-Hanssen sier noe vesentlig i denne sammenhengen. Han spør om vi skal regne med at de sørgende kommer med en sårbarhet inn i sørgesamtalen. Skal presten regne dette som det mest rimelige prinsipielle utgangspunkt? Videre spør han: dersom de sørgende har en sårbarhet med seg inn i samtalen, er det da sikkert at de ønsker å snakke om den. Hvem bestemmer hva samtalen skal handle om?⁸⁸

Paul har tanker om hvilke følelser som bør få rom i sørgesamtalen. Slik jeg forstår Paul prøver han å avgrense samtalen rundt den generelle sårbarheten i sørgesamtalen. Der er det kun de såre følelsene rundt tapet som bør få plass.⁸⁹

Jeg vet ikke sikkert hvordan denne holdningen spiller seg ut i samtalene, men jeg tenker at det kanskje kan være problematisk. Tidligere tapsopplevelser og andre følelser kan ha stor innvirkning på hvordan de sørgende nå håndterer det nylige tapet. Dersom vi skal forstå sørgesamtalen som sjelesorg kan vi spørre oss om dette ikke er noe mangelfullt.

4.1.4 Hvilke behov «hører» presten?

Alle mine informanter sier, dog på noe forskjellig måte, at man som prest i sørgesamtalen må lytte etter behov som de pårørende måtte ha. Hanne sier at «jeg skal lytte etter hva de faktisk trenger». Men hva er det prestene sier at de faktisk hører? Mine informanter sier mye om dette. I analysen delte jeg inn i tre ulike behov og ivaretagelsen av disse. For det

---

⁸⁶ Danbolt 2010:20f

⁸⁷ Analyse s 41

⁸⁸ Stifoss-Hanssen 2007:26

⁸⁹ Se oppgaves side 60

første det biografiske behov. Dette handler om historien. Historien og fortellingene om den avdøde. Men også historien om de livene som er igjen. La de sørgende også få dele sin historie. Livshistoriene i en familie er selvfølgelig infiltrert i hverandre. Dette er viktig, og dette blir det brukt en del tid på i sørgesamtalene i følge mine informanter. Dette handler både om at informasjon til minneordet må komme frem i sørgesamtalen, men det ser også ut til at bevisstheten er stor hos prestene på dette punktet. De har en forståelse av at det er viktig å få fortalt, og vist livene sine frem.

Som nummer to presenterte jeg prestenes syn på ivaretagelsen av det emosjonelle behov. Her var det noe mer ulike oppfatninger blant dem jeg intervjuet. Der Johannes og Paul var mer avgrensede og tvilende til at det var de store behovene, var Hanne og Silje mer frempå her. Det er jo mulig å tenke seg at dette kan være noe kjønnsrelatert, men mine studier er alt for begrenset til å si noe om dette. Likevel bruker alle å spørre direkte om hvordan de sørgende har det. Når jeg spør om hvordan disse behovene ivaretas så er det gjennomgående med direkte spørsmål som: Hvordan er det med dere nå? Hva føler dere? Hvordan er det å miste? Det virker ikke som om mine informanter har noe større kvaler om å gå så direkte på. Det kan virke som om sårbarheten skal frem- dette er en nødvendighet for at sorgprosessen ordentlig skal starte.

Det tredje og siste behovet som jeg spurte etter var det eksistensielle behovene. På spørsmål om prestene var fokusert på dette i sørgesamtalen var det kun Hanne som tydelig gav uttrykk for at hun snakket om eksistensielle temaer. Hun hadde også den oppfatning at prestene gir et rom for å snakke om tro. Dette er et tema som er tabubelagt, men med presten kan du snakke om tro. Alle prestene, deri blant Hane, var veldig på dette punktet. Hanne sier at hun presenterer sin måte å forstå det eksistensielle på. Hun er ikke dogmatisk, men åpen og undrende i formen. Andre snakker om at det er lett å tråkke feil. Som prest har man stor autoritet, og man må være var. Slike temaer kan også stenge for den gode kontakten.

Det er interessant å se den store forskjellen, spesielt mellom eksistensiell og emosjonell ivaretagelse. Der man er redd for å invadere troslivet til folk, og sette dem i en «kinki situasjon», er man mye mer pushy når det er snakk om det emosjonelle.

Er spennende oppfølgingsspørsmål er å spørre ser om det er samsvar mellom de reelle behov og det prestene hører. Hva er det som påvirker prestenes hørsel i så fall? Kan det være at man kommer inn med en agenda ubevisst? Dette ville i så fall være spennende å finne ut av i veiledning.

4.2 En profesjonell hjelper? Prestens forståelse av sin egen rolle og mandat.

4.2.1 Prestens pastorale profil.

Hvilken pastoral profil har prestene jeg intervjuet? Dette er kanskje et vanskelig spørsmål å svare på ut i fra materialet mitt. Jeg kan se noen dragninger mot forskjellige pastorale profiler hos prestene. Jeg vil, ut i fra det jeg ser i materialet, tenke meg at Hanne ligger nærmere «sjelesørgeren» enn det Johannes gjør. Jeg vil også for eksempel mene at Paul ligger nærmere «Sosialterapeuten» enn Johannes og Silje, mens Johannes viser en forankring i gudstjenestelivet, og han ville jeg plassert nærme «Liturgen».⁹⁰ Hva gjør disse pastorale profilene med utøvelsen av sørgesamtalen? Har de noe forbindelse til hvordan prestene ser på sørgesamtalens funksjon? Er det slik at der vi føler oss mest hjemme, der vil vi også legge vår forståelse av en oppgave?

4.2.2 Prestens kompetanse

Prester er, som andre arbeidsgrupper, en sammensatt gruppe. De har ulik personlighet og ulike sterke sider. Dette gir seg også utslag i hvordan de ulike prestene opptrer i sørgesamtalen. Det syn at vi alle er forskjellige, men et slikt syn bør heller ikke stå i veien for kompetanseheving hos den enkelte prest.

I intervjuet med Johannes snakket vi om det å ivareta de emosjonelle behov. Han fortalte at han sjeldent så det behovet hos de etterlatte. Han hadde to mulige forklaringer på dette. For

---

⁹⁰ Jeg legger her Skjevesland sin inndeling til grunn.

det første så var han usikker på om han som prest var den som best kunne ivareta disse behovene, og han pekte på at de fleste søker støtte hos hverandre fremfor hos presten. Hans andre forklaring var at han selv ikke hadde de beste «emosjonelle sensorer», og at de eventuelle behov måtte komme relativt tydelig til uttrykk før han oppdaget de.⁹¹ Hans selverkjennelse er forbilledlig. Johannes reflekterer over sin kompetanse, og dette er etter min mening et skritt i riktig retning. Skal vi gi oss med å si at vi er forskjellige, og har forskjellige sterke sider, eller skal vi satse på kompetanseheving.

Som vi har sett på i teoripresentasjonen gir Engedal oss noen sentrale anliggender i arbeidet med å «utvikle en bærekraftig sjelesørgerisk kompetanse». Han påpeker at selv om et mangfold av ulike sjelesørgere, så kan man ikke si at alt er like bra. En sjelesørger må både inneha og arbeide med sin kompetanse. Der inngår både person-, kommunikativ-, hermeneutisk-, teoretisk- og åndelig kompetanse.⁹²

Engedal skriver også at personlig veiledning som er knyttet til egen sjelesorgsutøvelse er av stor betydning.⁹³ Med dette for øyet er det svært betenkelig å se at denne veiledningen stort sett blir nedprioritert hos mine informanter. En god veiledning, der prestene får over tid mulighet til å reflektere over egen praksis, vil være et godt kompetansehevende middel. Det kan virke som om noen av mine informanter har et noe snevert syn på veiledning. Silje ser ut til å knytte veiledning opp mot direkte råd i spesifikke situasjoner. Dersom man tenker veiledning i forhold til sin rolle som sjelesørger vil dette være av det gode. Hva er grunnene til at veiledning blir såpass nedprioritert? Er det kun midler det står på, eller er det også holdninger til det å gå i veiledning som må jobbes med?

Et annet sted i empirien min, der kompetanse blir berørt er når Paul sier at han ikke taler i gravferder, og at han stiller seg spørsmålet om prestene har noe mer kunnskap om de evige ting enn det tilhøreren har. Han tenker seg at noen prester skulle fått frihet til å være i styrken av ritualet og tekstene og bønnene.⁹⁴ Det er i første omgang en ydmyk og god holdning synes jeg. Det er lett å kjenne seg igjen i tanken om at jeg selv dypest sett ikke ser mer av sannheten, enn de som lytter til meg. Hva har vel jeg å komme med? Jeg har forståelse for en slik tankegang. Likevel bør vi kanskje også sette dette opp i mot en

---

⁹¹ Se oppgavens side 61

⁹² Engedal 2004:87ff

⁹³ Engedal 2004:88

⁹⁴ Se oppgavens side 70

forståelse av kompetanse hos presten. Presten har en større teologisk kompetanse, og selv om vi dypest sett ikke kjenner hemmelighetene, bør vi tross alt en kompetanse i det å tolke og videreformidle bibelens tekster. Et spennende spørsmål er også om ikke Paul velger sørgesamtalen som stedet for forkynnelse, fremfor gravferden? Han forklarer liturgien og tekstene for dem som er til stede i sørgesamtalen. Men er ikke dette en form for forkynnelse?

4.2.3 Prestens agenda og de etterlatte sine forventninger.

Disse spørsmålene leder oss inn i neste tema. Hva er egentlig prestens mandat i sørgesamtalen? Hvordan stemmer dette overens med de etterlatte sine forventninger til sørgesamtalen?

Av og til kan man som prest bli noe frustrert over denne forskjellen på de etterlattes og prestens forventninger til en sørgesamtale. Vi ser for eksempel at Silje har opplevd situasjoner der hun selv ser for seg en god og åpen prat mens de pårørende er mest opptatt av å dekke fint på til presten og ellers vise respekt.⁹⁵ Slike ulike tanker om hva sørgesamtalen skal være kan tidlig føre til usikkerhet og dårlig kommunikasjon.

Stifoss-Hanssen sier noe om at en avtale ville ligge nærmere riteforberedende enn hjelp. Min påstand er at det finnes ikke en slik underforstått avtale i sørgesamtalens rom i samme grad som det gjør det i terapirommet. Der inngår man en avtale om behandling, og det vil nok både være uetisk og lite gunstig å utføre terapeutisk behandling der det ikke foreligger noen avtale om dette. Dette kan skape frustrasjon både hos prest og hos de etterlatte. Når man ikke har en klar definisjon om hva sørgesamtalens funksjon skal være og hva prestens mandat er, så blir usikkerheten større- både hos prest og hos de sørgende.

4.2.4 «De har jo hverandre»

Johannes trekker frem at han tror de sørgende ikke bruker presten for å bearbeide følelsene i stor grad. De har hverandre til dette. Dette høres fornuftig ut. Mange velger nok å søke

---

⁹⁵ Se oppgavens side 40

trøst hos fortrolige venner eller familie når man opplever å miste et menneske, heller en et menneske som de ellers ikke har noe forhold til. Det er likevel viktig å huske på at i samfunnet vår i dag, så er det mange som opplever ensomhet. Dessuten kan det være mennesker som opplever at familie og venner ikke lar de få sørge på den måten eller så lenge man trenger det. Da kan en utenforstående og en profesjonell hjelper være viktig. Dersom det er en forståelse mellom prest og de sørgende om vi ikke trenger hjelpen, kan det i andre omgang være en høyere terskel å be om hjelp når man ser at man trenger det. Et annet poeng som er vært å merke seg er at prestens profesjonalitet blir nedvurdert i en slik sammenheng. Dette er jo kanskje en ny måte å tenke på. Sorgarbeidet har blitt profesjonalisert.

4.3 Møtet med den andre. Noen videre tanker om interaksjonen.

Jeg har så langt diskutert momenter som har med prestens forståelse av selve sørgesamtale og prestens forståelse av sin egen rolle i denne samtalen. Nå vil jeg peke på noen få momenter som jeg ser kan være av interesse når det gjelder hvordan prestens forståelse har innvirkning på hvordan prestene har erfart interaksjonen. Kan prestens forståelser ha innvirkning på dette? Jeg mener å se dette, ja.

For det første så vil jeg trekke frem både det Hanne og Paul forteller om. Hanne velger sjeldent å be i sørgesamtalen, mens Paul ber som oftest. Begge to beskriver erfaringer de har gjort seg, og sier at mange ganger så blir de sørgede sittende igjen med tårer i øynene når de avslutter bønner. ⁹⁶ Bønnen fører med seg en slags forandring i samtalen. Det skjer noe nytt. Valgene presten gjør i sørgesamtalen, om de nå er bare resultat av vane eller om det er gjennomtenkte valg, bringer sørgesamtalen videre, kanskje inn på et dypere plan.

---

⁹⁶ Se oppgavens side 65

Oppsummering

Hvilken forståelse har menighetspresten av sørgesamtalens funksjon og sin egen rolle i møte med de etterlatte etter dødsfall, og hvilke konsekvenser får dette for samtalen?

Dette var problemstillingen jeg startet ut med. Jeg har nå presentert teori, noen av mine empiriske funn og drøftet disse opp i mot hverandre. I hvilken grad har dette bidratt til å finne svar på min problemstilling?

Om jeg ikke er kommet med noen klare svar, så mener jeg at jeg har pekt på noen interessante momenter.

sammenheng mellom prestenes forståelse av sørgesamtalens funksjon og hans/hennes egen pastorale forståelse er viktig. Selv om min empiri ikke kan danne grunnlag generalisering, mener jeg likevel at den peker på noen spennende momenter som er vært å reflektere over.

Underveis i arbeidet mitt har jeg også sett hva som kunne belyst temaet enda mer. Det kunne for eksempel også vært interessant å se prestenes svar i forhold til hva de sørgende selv opplever, og hvordan de sørgende ønsker å bli møtt i sørgesamtalen. Videre kunne det vært berikende å bruke observasjon av sørgesamtalene som metode for å se mer av den reelle interaksjonen mellom prest og de etterlatte. Et bredere bilde hadde jeg nok også fått dersom jeg hadde valgt å intervju prester i flere deler av landet.

Til slutt

Jeg gir meg plass til å gjøre noen helt korte refleksjoner nå på slutten av mitt avhandlingsarbeid. Det skal sies at jeg var noe spent, da jeg tok fatt på arbeidet. Ville jeg klare å gjennomføre oppgaven, og i så fall, hvordan ville læringsutbytte bli. Jeg står nå ved avslutningen og kan se tilbake på en svært interessant og lærerik periode av studiet. Det først høydepunktet var nok under forskningsintervjuene. Her fikk jeg en god smakebit på denne metoden. Jeg kjente på utfordringene i intervjusammenheng, så hva som fungerte god, og hva som jeg kunne prøve å forbedre i neste intervju. Dette opplevdes som en spennende og dynamisk læringsprosess. Mellom hvert intervju hadde jeg tid til å reflektere over egen innsats.

Mitt andre høydepunkt var når jeg begynte for alvor å se på og analysere materialet. Jeg fikk da tid til å tenke på, og vurdere de ulike synspunktene og handlemåtene som var blitt presentert for meg i intervjuene. Dette gav meg en anledning til å tenke gjennom hvordan jeg selv har ført sørgesamtaler, og hvordan jeg best mulig kan gjøre det heretter. Bør jeg gjøre noe annerledes? Og hvorfor bør jeg prioritere slik eller slik?

Jeg vil påstå at jeg ofte ser både for og motargumenter i en sak. Men jeg må være ærlig å si at jeg har hatt noen ganske klare meninger hva gjelder sørgesamtalen og sjelesorgsfaget generelt. Disse har blitt utfordret i løpet av arbeidet. Spesielt gjelder dette hvordan sørgesamtalen bør forholde seg til ritualiseringen, psykoterapiens inntreden og tungt tilstedeværende i faget, og bruk av forbønn i sørgesamtalen. Her gleder jeg meg til å «gå noen runder» til med meg selv.

Litteraturliste

- Aarflot, H.M. (2001): «Bort fra de store teoriene –en presentasjon av trekk i nyere sorgforskning» *Tidsskrift for Sjelesorg* 2001:3
- Dahl, P. A. (1997): «Minnetalen-og dens forberedelse gjennom sørgesamtalen» i Okkenhaug/Skjevesland (red.) *Våre tider i Guds hånd*. Oslo: Verbum
- Danbolt, L. J. (2010): «Sørgesamtalen som sjelesorg» *Tidsskrift for Sjelesorg* 2010:4
- Danbolt, L. J. (2002) *Den underlige uka- De sørgemde og begravelsesriten*. Oslo:Verbum
- Elkvik, S. (2000): *Den undervurderte sorgen*. Oslo:Verbum
- Engedal, L. G.(2004): «Utvikling av sjelesørgerisk kompetanse-Refleksjoner og perspektiver» *Tidsskrift for Sjelesorg* 2004:2
- Grevbo, T.J.S. (2006) *Sjelesorgens vei –En veiviser o det sjelesørgeriske lansskap-historisk og aktuelt*. Oslo: Luther forlag
- Isaksen, S. (2011): «Underets time. Tre perspektiver på den sjelesørgeriske samtalen.» *Tidsskrift for Sjelesorg*,2011:2
- Isaksen, S. (2012): «Hva samtaler man om i en folkekirke-menighet? –Om lokal kirkelig sjelesorg.» *Ung teologi* 2012:1
- Olivius, A. (1996): *Att möta människor. En grundbok om själavård*. Stockholm:Verbum
- Skjevesland, O. (1984): *Levende kirke*. Oslo:Luhter Forlag
- Stifoss-Hansen, H. (2007): «Hjelpende ritualer, forberedende samtaler» i M. Bunkholt (red.) *Møtet med den andre. PTS skriftserie 13*. Oslo.
- Wigernes, P.K. (1997): «Sjelesorg for sørgende» i Okkenhaug/Skjevesland (red.)*Våre tider i Guds hånd*. Oslo:Verbum

Nettsider:

www.kirken.no

Metodelitteratur:

Brymann, A. (2008): *Social Reasearch Methods. 3th edition*. New York:Oxford university press

Kvale, S. og Brinkmann, S. (2010): *Det kvalitative forskningsintervju. 2. utgave*. Oslo:Gyldendal

Vedlegg: Intervjuguide

Intervjuguide

Hovedproblemstilling: Hva slags rolle og funksjon mener menighetsprester selv at de tar på seg i møte med de sørgende, og hvilke konsekvenser får det for sørgesamtalen.⁹⁷

Tema	Intervjuspørsmål
Inngang spørsmål	Hva tenker du selv er dine hovedmål når du går inn i en sørgesamtale?
	Har du noen praktiske ting du pleier å tenke på/gjøre før du går inn i en sørgesamtale? I så fall hvilke?
	Kan du fortelle meg om en sørgesamtale hvor du selv følte at du lyktes eller misslyktes i ditt arbeide?
	Hva tror du selv er grunnen til at denne samtalen ble en god/dårlig samtale?
	Hva mener du selv er viktige egenskaper å ha for å være en god prest i sørgesamtalen?
Presten som riteleder	Hvordan forbereder du de sørgende på hva som skal skje på begravelsesdagen.
	I hvor stor grad lar du de sørgende være med på å forme selve begravelsesseremonien/riten?
	Hvordan er arbeidsfordelinga mellom prest og begravelsesbyrået her i ditt prosti. Har du noen taker om hvordan dette kunne gjøres annerledes?
Ivaretagelse av det biografiske perspektiv	Hva synes du selv er viktige momenter å få greie på om den avdødes liv for å skrive et minneord?
	Utfordrer du de sørgende om selv å holde/skrive minneord? Blir sørgesamtalen annerledes dersom de sørgende sier ja til dette? Hvordan?
	Hva tenker du om viktigheten for at de sørgende får fortelle om den avdøde

⁹⁷ Tidligere problemstilling

Ivaretagelse av det åndelige perspektiv	Hva synes du om at presten tar initiativ til bønn under sørgesamtalen? Gjør du dette selv? Har du fått forespørsel om dette uten at du tok initiativet?
	Pleier du å snakke om Gud eller Jesus i sørgesamtalen, og i så fall på hvilken måte?
	Er temaer som frelse eller gjensyn med de avdøde temaer som blir snakket om i sørgesamtalene dine?
Ivaretagelse av det emosjonelle perspektiv	Hvordan tenker du at følelsene til de sørgende blir ivaretatt i dine sørgesamtaler?
	Snakke om fremtiden til de sørgende/igjenlevende
	På hvilken måte mener du at disse følelsene påvirker deg?
	Hva gjør du for selv å bearbeide dine egne følelser. Samtaler du med kollegaer/veiledere i etterkant?
Utviklig i prestedtjenesten	Hvordan har du lært det å ha sørgesamtale? Vil du si at du har noen forbilder, eller noen som har lært deg opp i hvordan en kan ha en sørgesamtale?
	Har samtalene dine forandret seg med tiden som du har vært prest, og i så fall på hvilke måte?
Vekting av de ulike perspektivene	Vi har nå pratet om at sørgesamtalen er viktig på forskjellige måter. Når du tenker på dine sørgesamtaler, hva vil du si at du bruker mest tid og energi på i sørgesamtalen. (Utdype om nødvendig) Har du noen tanker om hvorfor det er slik?
Avsluttning	Er det noe mere du vil si rundt disse temaene vi nå har snakket om?

